

42ste ZITTING. — 13 DECEMBER.

Mededeeling van ingekomen stukken. — Verslag over geloofsbrieven uitgebragt.

42ste ZITTING.

ZITTING VAN MAANDAG 13 DECEMBER.

(GROEPEND TEN 1 URE.)

Ingekomen: 1°. berigten van leden, verhinderd de zitting bij te wonen; 2°. geloofsbrieven van het nieuw gekozen lid in het hoofdkiesdistrict Tilburg; 3°. Koninklijk besluit, betreffende de beëdiging van voornoemd lid; verslag uitgebragt door de daartoe benoemde Commissie; beëdiging van den gekozene; 4°. adressen; 5°. boekwerk. — Voortzetting van de beraadslaging over hoofdstuk V der Staatsbegrooting voor 1881.

Voorzitter: de heer **Dullert**.

Tegenwoordig, in den aanvang, met den Voorzitter, 64 leden, te weten de heeren:

Mees, Röell, Corver Hooft, van Nispen tot Sevenaer, de Meijier, Goeman Borgesius, Sickesz, Keuchenius, Mirandolle, van der Kaay, Idzerda, Wintgens, Kool, Heydenrijck, Vening Meinesz, Hingst, Schepel, de Beaufort, Bichon van IJsselmonde, Lenting, Gleichman, Cremers, Schimmelpenninck van der Oye, van Blom, Donner, van Gennep, van de Werk, Bergsma, van Rees, Mackay, Vermeulen, van Kerkwijk, Oldenhuis Gratama, van der Feltz, Wybenga, van der Schrieck, Borret, Tak van Poortvliet, Patijn, de Vos van Steenwijk, Rombach, de Bruyn, W. van Dedem, van Eck, van Osenbruggen, Froger, Humalda van Eysinga, des Amorie van der Hoeven, de Jonge, Arnoldts, Reekers, A. van Dedem, Blussé, Bredius jr., van Asch van Wijck, Seret, van Delden, Lambrechts, Sandberg, Haffmans, Bastert, Schaepman en Lieftinck;

terwijl nog na de eerste stemming de presentielijst hebben geteekend de heeren de Bruyn Kops, Bahlmann, van Baar, van Houten, van der Linden, Schimmelpenninck, de Casembroot, Dijkmeester en van Wassenae van Catwijk;

te zamen 73 leden;

en de heeren Ministers van Justitie, van Binnenlandsche Zaken en van Oorlog.

De notulen van het verhandelde in de vorige zitting worden gelezen en goedgekeurd.

De **Voorzitter** deelt mede dat zijn ingekomen:

1°. berigten van de heeren Insinger en de Casembroot, dat zij verhinderd zijn de zitting bij te wonen.

Deze berigten worden voor kennisgeving aangenomen.

2°. de geloofsbrieven van het nieuw gekozen lid in het hoofdkiesdistrict Tilburg, mr. B. M. Bahlmann.

Deze stukken worden gesteld in handen eener Commissie van onderzoek, waartoe door den Voorzitter worden aangewezen de heeren Mees, Lenting en Heydenrijck.

3°. een Koninklijk besluit betreffende de wijze van beëdiging van het nieuw benoemde lid, den heer mr. B. M. Bahlmann.

Dit besluit wordt voor kennisgeving aangenomen.

4°. de navolgende adressen, als:

van de Vereeniging van den effectenhandel te Amsterdam, houdende bedenkingen tegen het wetsontwerp tot heffing eener rentebelasting;

van de vergadering van hoofdingelanden van het hoogheemraadschap van Delfland, over de benoeming van een hoogheemraad buiten de hoofdingelanden dier vergadering.

Deze adressen zullen verzonden worden naar de Commissie voor de Verzoekschriften.

5°. van den Minister van Oorlog, zes vervolgbladen op den Artillerie-atlas.

Dit werk zal geplaatst worden in de boekerij der Kamer.

De **Voorzitter**: Ik geef thans het woord aan den heer Mees, als lid der Commissie in wier handen zijn gesteld de geloofsbrieven van den heer Bahlmann.

De heer **Mees**: De Commissie in wier handen gesteld zijn de geloofsbrieven van mr. B. M. Bahlmann heeft de eer het volgende rapport uit te brengen.

Uit het proces-verbaal van de opening der stembriefjes van de verkiezing van een lid der Kamer voor het hoofdkiesdistrict Tilburg op 24 November jl. blijkt, dat zijn uitgebragt 2087 stemmen. Het bureau heeft van onwaarde verklaard 20 biljetten, zoodat het getal geldige stemmen bedroeg 2067. Daarvan zijn uitgebragt op mr. B. M. Bahlmann 951, op den heer J. H. A. Diepen 935, terwijl de overige stemmen over verschillende personen waren verdeeld. Derhalve had bij de eerste stemming niemand de volstrekte meerderheid van stemmen verkregen. Tegen de opening van de stembriefjes zijn geene bezwaren ingebracht.

Bij de herstemming op 8 December jl. zijn uitgebragt 2532 stemmen. Het bureau heeft van onwaarde verklaard zeven biljetten. Van het aantal geldige stemmen zijn uitgebragt 1486 stemmen op den heer Bahlmann, zoodat deze de meerderheid van stemmen heeft verkregen. Tegen de opening van de stembriefjes zijn geen bezwaren ingebracht. Verder heeft de heer Bahlmann overgelegd een uittreksel uit het geboorteregister van de gemeente Groesbeek, waaruit blijkt dat hij den vereischten leeftijd bezit, en eene verklaring, dat hij geene openbare betrekking bekleedt.

De Commissie heeft derhalve de eer voor te stellen den heer mr. B. M. Bahlmann toe te laten als lid der Kamer nadat hij de bij de Grondwet gevorderde eeden zal hebben afgelegd.

De conclusie wordt zonder beraadslaging en zonder hoofdelijke stemming goedgekeurd.

Aan de orde is de voortzetting van de behandeling van de WETSONTWERPEN TOT VASTSTELLING DER STAATSBEGROOTING VOOR HET DIENSTJAAR 1881.

2. Staatsbegroting voor het dienstjaar 1881. (Beraadslaging over de artt. 74—101 van hoofdstuk V.)

De beraadslaging over het WETSONTWERP TOT VASTSTELLING VAN HOOFDSTUK V DER STAATSBEGROTING VOOR HET DIENSTJAAR 1881 (DEPARTEMENT VAN BINNENLANDSCHE ZAKEN) wordt hervat.

Beraadslaging over *onderart. 74*, luidende:

»Uitoefening van toezigt over krankzinnigen en over de daarvoor bestaande gestichten, f 3100.»

De **Voorzitter**: Op dit onderartikel is door de Commissie van Rapporteurs voorgesteld een amendement, strekkende om het cijfer te verminderen met f 400.

De heer **Humalda van Eysinga**, lid der Commissie van Rapporteurs: In de Memorie van Antwoord heeft de Minister te kennen gegeven dat hij over de verhooging van de jaarwedde van een der inspecteurs over het krankzinnigenwezen geen lang debat wenscht uit te lokken. De Commissie van Rapporteurs meent dan ook met een kort woord te kunnen volstaan om haar standpunt in dezen nader te preciseren. Zij heeft zich gehouden aan den bij het adres van antwoord op de Troonrede uitgesproken en bij het sectie-onderzoek nader gebleken wensch der Kamer, namelijk dat de Staatsuitgaven op deze begroting zich zouden moeten bepalen tot het volstrekt onvermijdelijke, en dat verhoogingen, waar die niet of niet voldoende gemotiveerd zijn, op dit oogenblik niet behooren te worden toegestaan. Dat de Commissie daarbij met zekere zelf beperking is te werk gegaan, blijkt uit deze zelfde afdeling, Medische Politie, waarin onder art. 77 eene verhooging is uitgetrokken voor den prosector en den smid, tevens leeraar in het hoefbeslag aan 's Rijks veeartsenijkundige school, en waarop door haar geen amendement is voorgesteld. Waar evenwel de verhoogingen niet voldoende gemotiveerd zijn — en dat is hier volgens de meening der Commissie het geval — meent zij zich daartegen te moeten blijven verzetten. De verhooging, bij art. 74 voorgedragen, wordt haars inziens niet voldoende gemotiveerd. Er zijn twee inspecteurs over het krankzinnigenwezen; de eene is ambtenaar aan het departement; de andere oefent de geneeskundige praktijk uit. Voor den laatste wordt eene verhooging van jaarwedde voorgedragen. Uit niets echter is gebleken dat de werkkring van beide inspecteurs een verschillende zou zijn, dat de omvang hunner werkzaamheden bij den een grooter dan bij den ander zou zijn. Zelfs ligt het vermoeden voor de hand, dat bij het opdragen van inspectiereizen, de Minister eerder zal ontzien den inspecteur die de geneeskundige praktijk uitoefent, dan den ambtenaar waarover hij ten allen tijde beschikken kan.

De Commissie wenscht hieraan voor het oogenblik niet meer toe te voegen, maar is, wat haar betreft, overtuigd dat deze verhooging eene van de minst noodzakelijke is, die op dit hoofdstuk der Staatsbegroting worden voorgedragen.

De heer **Idzerda**: Mijnheer de Voorzitter! Naar het mij voorkomt moeten de amendementen van de Commissie van Rapporteurs tot bezuiniging der Staatsbegroting, zich tot die uitgaven bepalen, die zonder nadeel voor de Staatsdienst en zonder onbillijkheid gemist of verminderd kunnen worden. Hieronder kan deze voorgestelde bezuiniging mijns inziens niet worden gebragt.

Te regt zeide de heer van Eysinga dat er twee inspecteurs zijn, belast met het toezigt op de krankzinnigen en de daarvoor bestaande gestichten. Beiden genieten eene jaarwedde van f 800.

Doctor van Cappelle ontvangt bovendien een tractement als ambtenaar bij het Departement van Binnenlandsche Zaken; bij zijne tijdelijke afwezigheid wordt de dienst door een ander ambtenaar waargenomen.

Doctor Ramaer oefent, zoo als de geachte spreker gezegd heeft, hier ter stede de geneeskundige praktijk uit. Gedurende zijne tijdelijke afwezigheid staat zijne praktijk geheel stil. Wil men dus dien verdienstelijken en geleerden geneeskundige, tevens specialiteit in de psychiatrie, als inspecteur over de gestichten voor krankzinnigen behouden, dan

is het ook billijk om hem eenigermate te gemoet te komen in het verlies dat hij in zijne praktijk lijdt, wanneer hij in zijne betrekking van inspecteur tijdelijk moet afwezig zijn.

De reden waarom deze verhooging niet vroeger op de begroting voorkomt, is welligt hieraan toe te schrijven, dat de werkzaamheden van de inspecteurs over de krankzinnigengestichten, vooral in de laatste jaren, zeer zijn toegenomen in evenredigheid van de vermeerdering van het aantal krankzinnigen en de uitbreiding der krankzinnigengestichten.

Ik neem daarom de vrijheid de Kamer te adviseren in het belang van de Staatsdienst en op grond van billijkheid dit amendement niet aan te nemen.

De heer **Lenting**: Ook ik zal mij verzetten tegen het amendement, omdat ik eveneens als de vorige sprekers van oordeel ben, dat deze verhooging voldoende is gemotiveerd. De heer Idzerda deed te regt opmerken, dat, terwijl het tractement van den ambtenaar ook tijdens zijne inspectiereis doorgaat, de praktijk van den geneeskundige stilstaat zoo lang diens inspectiereis duurt. De f 400, hem daarvoor toegekend, zijn niet anders te beschouwen dan als eene vergoeding voor tijdverlies.

Ik zal dus stemmen tegen het amendement.

De heer **van der Kaay**: Mijnheer de Voorzitter! Ik heb tegen dezen post bezwaren van anderen aard. Ik zou niet gestemd zijn tegen eene verhooging der jaarwedde van den geneeskundige belast met het bezoeken der krankzinnigengestichten, maar kan het artikel niet aannemen zoo als het daar ligt. Wanneer ik voor het amendement stem, zal het zijn om redenen door mij reeds bij de behandeling der begroting van 1879 aan de Kamer medegedeeld, namelijk dat deze post strekt om uitvoering te geven aan art. 5 van het Koninklijk besluit van 5 October 1841 (*Staatsblad* n°. 41), de uitvoering regelende der wet betrekkelijk de gestichten voor krankzinnigen.

Dit artikel bepaalt: »In den loop van ieder jaar zullen, naar aanleiding van het 7de artikel der voormelde wet, eenige der bestaande geneeskundige gestichten en bewaarplaatsen, jaarlijks door Onzen Minister van Binnenlandsche Zaken aan te wijzen, worden onderzocht door een ambtenaar en eenen geneesheer, daartoe door Onzen genoemden Minister te benoemen.»

Het artikel spreekt dus van een ambtenaar en van een geneesheer.

Nu heb ik niets tegen eene schadeloosstelling van den geneesheer voor verlies van tijd, zelfs niet dat het ruimer zij dan thans. Maar wel moet ik er tegen opkomen, dat de ambtenaar wiens jaarwedde doorgaat, terwijl hij de gestichten bezoekt onder den titel van inspecteur die hem niet toekomt, nog bovendien eene jaarwedde erlangt. Ik zal stemmen voor het amendement, omdat hier eene cumulatie van betrekkingen bestaat die ik niet goedkeuren kan.

Ook de officier van justitie bezoekt de krankzinnigengestichten, maar het zal in niemand opkomen hem daarom den titel van inspecteur plus eene jaarwedde toe te kennen.

Op andere gronden dus dan de beide vorige geachte sprekers zal ik voor het amendement stemmen, waar ik anders tegengestemd zou hebben.

De heer **Six**, Minister van Binnenlandsche Zaken: Ik mag der Commissie niet toegeven dat deze post niet voldoende gemotiveerd zou zijn.

Moet eene toelichting, om voldoende te zijn, zeer uitvoerig wezen, dan zou er reden bestaan om hier over onvoldoende toelichting te klagen; maar ook eene korte toelichting kan voldoende zijn. In den uitgewerkten en toelichtenden staat is gezegd, dat 400 gulden meer wordt aangevraagd om aan een der inspecteurs, die niet als ambtenaar eene vaste bezoldiging geniet maar de geneeskundige praktijk uitoefent, eene billijke verhooging van belooning te geven, als schadeloosstelling voor tijdverlies. Die toelichting is, meen ik, voldoende.

Het geachte lid der Commissie van Rapporteurs, die het amendement verdedigde, veronderstelt dat de Minister

2. Staatsbegroting voor het dienstjaar 1881. (Beraadslaging over de artt. 74—101 van hoofdstuk V.)

den inspecteur, die de geneeskundige praktijk uitoefent, zou sparen en den ambtenaar meer zou belasten met de inspectie. Dit is niet het geval. Van den aanvang af is de goede gewoonte gevolgd om de beide inspecteurs altijd te zamen ter inspectie te doen gaan.

Vraagt men hoe de Minister er toe gekomen is ditmaal een voorstel te doen tot verhooging, terwijl sedert 1841 de belooning van de beide inspecteurs gelijk is geweest, dan kan tot opheldering dienen dat dit jaar van den inspecteur-geneesheer zeer veel moeite en tijd werd geveegd voor het ontwerpen der plannen voor de inrigting van een krankzinnigengesticht te Medemblik. Daarvoor moest ik zooveel tijd en moeite van hem vergen, dat mij de onbillijkheid der gelijke belooning in het oog viel; immers de diensten van den ambtenaar, die geen tractement geniet, veroorzaken hem geen geldverlies wanneer hij zijn tijd wijdt aan de belangen van de krankzinnigengestichten.

Wat betreft het bezwaar van den geachten afgevaardigde uit Alkmaar, herinner ik dat dit ook bij de behandeling van de begroting voor 1879 door hem is besproken. Toen wees hij er op, dat hij zich niet kon vereenigen met de interpretatie sedert het jaar 1841 aan art. 5 van het Koninklijk besluit van 5 October 1841 (*Staatsblad* n°. 41) gegeven. Mijn geachte ambtsvoorganger antwoordde dat het toch niet aanging eensklaps die interpretatie onjuist te noemen, nadat die zoo vele jaren was gevolgd. Betrof het eene nieuwe zaak, de heer van der Kaay zou gelijk hebben, maar nu kan de juistheid der interpretatie niet worden aangenomen.

De heer **Humalda van Eysinga**: Mijnheer de Voorzitter! Een enkel woord slechts om in hoofdzaak te antwoorden op hetgeen de Minister heeft geavanceerd.

De Minister heeft ons medegedeeld dat de inspectien door de beide titularissen in den regel gezamenlijk worden verricht. Daaruit zou nu slechts dit voortvloeijen dat, ik had reeds de eer dit te doen opmerken, de omvang van de werkzaamheden der titularissen gelijk is.

Waar nu in hoofdzaak het amendement wordt bestreden met de opmerking, dat de titularis, voor wien thans eene verhooging van jaarwedde wordt voorgesteld, op die wijze eene vergoeding zou ontvangen voor tijdverlies, moet ik toch de Vergadering wijzen op den post van f 1100, die onder hetzelfde artikel is uitgetrokken, en voorkomt op den gespecificeerden staat lit. b, aldaar omschreven als: *reis-, verblijf- en andere kosten, tot welke het toezigt aanleiding mocht geven*. Uit dezen post kan ook nog ruimschoots geput worden om in den een of anderen vorm dat tijdverlies te vergoeden. Men moet zich niet voorstellen dat het hier eene onbeduidende kleinigheid geldt. De som moge op zich zelf niet zoo hoog zijn, het blijft toch waar, dat het honorarium van een der inspecteurs met 50 percent zal worden verhoogd.

Wat vooral in de oogen der Commissie van Rapporteurs het bedenkelijke van de zaak was, is dit: Wanneer men nu deze verhooging toestaat, zal men later, op grond van het feit dat de werkzaamheden dezelfde zijn, tot de gevolgtrekking kunnen komen, dat de andere inspecteur ook eene verhoging zal moeten hebben. Het geldt hier weder de toepassing van het bascule-systeem, dat hier meermaals tegenstand heeft ondervonden.

De Commissie meent dus de aanneming van haar amendement te moeten blijven aanbevelen.

De heer **Stx**, Minister van Binnenlandsche Zaken: Ik mag het stilzwijgen niet bewaren na hetgeen door den geachten rapporteur is aangevoerd. Hij wees er op dat aan den eenen inspecteur, die zijne betrekking moet laten rusten, ten einde de belangen zijner inspectie waar te nemen, vergoeding kan worden verleend in den vorm van reizen verblijfskosten. Het is mij niet duidelijk hoe dit mogelijk zou zijn, vooral wanneer hij veel tijd aan de belangen der inspectie moet wijden, zonder zich uit de plaats zijner inwoning te verwijderen.

Ik geloof ook niet dat men in dit geval het zoogenaamde *bascule*-systeem zou kunnen toepassen. De verhooging wordt aangevraagd juist om het verschil tusschen beide personen.

Men zal zich dus later kwalijk kunnen beroepen op *deze* verhooging, om ook den anderen inspecteur eene verhooging toe te kennen.

De heer **Idzerda**: Slechts een enkel woord aan den heer van der Kaay. Hij is van meening, dat het bestaan van twee inspecteurs voor het toezigt op de krankzinnigen en de krankzinnigengestichten, niet zou zijn in overeenstemming met art. 5 van het Koninklijk besluit van 5 October 1841, hetwelk de inspectie der krankzinnigengestichten regelt; hierbij is bepaald dat met het bedoelde toezigt zijn belast: een ambtenaar en een geneesheer; van inspecteurs wordt daar niet gesproken. Maar is dat betoog niet eigenlijk eene woordspelning?

Hier toch is het geval, dat beide personen met het toezigt belast geneeskundigen zijn, doch één daarvan is bovendien ambtenaar. Aan de letter van het besluit is dus voldaan.

Nu gaat de heer van der Kaay van deze redenering uit, dat de ambtenaar dan geen bijzondere vergoeding zou behoeven te hebben. Maar dat staat nergens geschreven; er is bepaald dat de Minister behalve een geneeskundige ook een ambtenaar benoemt tot het doen der inspectie's en dien zal hij toch wel een tractement moeten geven; want men kan geen diensten vergen zonder vergoeding.

De heer van der Kaay heeft er op gewezen, dat de officieren van justitie verplicht zijn om de drie maanden de krankzinnigengestichten te bezoeken, zonder dat deze daarvoor eene afzonderlijke bezoldiging ontvangen.

Ditselfde geldt van de geneeskundige inspecteurs, maar daartoe zijn deze ambtenaren krachtens wettelijke bepalingen *verplicht*, doch dergelijke verplichting bestaat niet voor andere ambtenaren.

De heer **van der Kaay**: Een enkel woord, Mijnheer de Voorzitter. In den toelichtenden staat noemt men den ambtenaar en den geneeskundige, hier bedoeld, inspecteurs, maar de wet zelf spreekt alleen van » uitoefening van toezigt op de krankzinnigen en over de daarvoor bestaande gestichten."

Het bedoelde Koninklijk besluit zegt, dat dit toezigt wordt opgedragen aan een ambtenaar — die dus reeds bezoldigd is — en aan een geneeskundige.

Nu meen ik, dat dit artikel genoeg bevat om den geneeskundige behoorlijk schadeloos te stellen, en naar mijne opvatting komt een afzonderlijk tractement aan den ambtenaar niet toe.

De beraadslaging wordt gesloten.

Het amendement der Commissie van Rapporteurs, strekkende om het cijfer van onderart. 74 te verminderen met f 400, wordt met 35 tegen 29 stemmen verworpen.

Tegen hebben gestemd de heeren Patijn, Rombach, van Eck, van Osenbruggen, Froger, de Jonge, Arnoldts, Blussé, Bredius jr., Lambrechts, Bastert, Lieftinck, Röell, Keuchenius, Idzerda, Wintgens, Heydenrijk, Vening Meinesz, Hingst, de Beaufort, Bichon van IJsselmunde, Lenting, Gleichman, Cremers, Schimmelpenninck van der Oye, Donner, van Gennep, van de Werk, van Rees, Mackay, Vermeulen, van Kerkwijk, van der Feltz, Borret en de Voorzitter.

Voor hebben gestemd de heeren de Vos van Steenwijk, de Bruyn, W. van Dedem, Humalda van Eysinga, des Amorie van der Hoeven, Reekers, A. van Dedem, van Asch van Wijck, Seret, van Delden, Sandberg, Haffmans, Schaepman, Mees, Corver Hooft, van Nispen tot Sevenaer, de Meijer, Goeman Borgesius, Sickesz, Mirandolle, van der Kaay, Kool, Schepel, van Blom, Bergsma, Oldenhuis Gratama, Wybenga, van der Schrieck en Tak van Poortvliet.

Onderart. 74 wordt zonder hoofdelijke stemming goedgekeurd.

De Voorzitter deelt mede dat de heer mr. B. M. Bahl-

2. Staatsbegroting voor het dienstjaar 1881. (Beraadslaging over de artt. 74—101 van hoofdstuk V.)

mann, in het hoofdkiesdistrict Tilburg tot lid der Kamer gekozen, zich in het gebouw der Kamer bevindt en den eed als lid wensch af te leggen.

De heer **Bahlmann**, door den heer griffier der Kamer binnengeleid, legt in handen van den Voorzitter de bij de Grondwet gevorderde eeden af en neemt zitting.

De **Voorzitter** deelt mede, dat de heer Bahlmann zal behooren tot de vijfde afdeeling van het loopend tweemaandelijksch tijdvak.

De beraadslaging wordt hervat over het *wetsontwerp tot vaststelling van hoofdstuk V der Staatsbegroting voor 1881* (Departement van Binnenlandsche Zaken).

Onderart. 75 wordt zonder beraadslaging en zonder hoofdelijke stemming goedgekeurd.

Beraadslaging over onderart. 76, luidende:

» Reis-, verblijf- en bureaukosten van de districts-veeartsen en reis- en verblijfkosten en vacatiegelden van hunne plaatsvervangers en reis- en verblijfkosten van de geëxamineerde veeartsen, bedoeld in de artt. 14, 16, 17, 19, 21 en 25 der wet van 20 Julij 1870 (*Staatsblad* n°. 131), de artt. 1 en 7 der wet van 2 Junij 1875 (*Staatsblad* n°. 94) en de artt. 2 en 5 der wet van 5 Junij 1875 (*Staatsblad* n°. 110), f 30 000."

De heer **de Vos van Steenwijk**: Mijnheer de Voorzitter! In het Voorloopig Verslag is de wensch uitgedrukt, dat in het jaarlijksch veeartsenijkundig verslag voortaan eene tabel werd opgenomen, waarbij werden aangegeven de gevallen waarin door districtsveeartsen de hulp hunner plaatsvervangers werd ingeroepen en om welke redenen.

Die wensch stond in verband met de wijziging, dit jaar in de veeartsenijkundige wet gebragt. De Minister antwoordde in zijne Memorie: » eene tabel, zooals in eene der afdeelingen verlangd werd, kan niet toegezegd worden, omdat de districtsveeartsen en hunne plaatsvervangers bezwaarlijk van elk hunner dienstverrigtingen opgave kunnen doen." Ik merk op, dat die tabel van eenvoudigen aard kan zijn, waarvoor het niet noodig is, dat de districtsveeartsen en hunne plaatsvervangers van iedere dienstverrigting mededeeling doen. Die tabel kan zeer gemakkelijk opgemaakt worden, wanneer de districtsveeartsen de declarationen van hunne plaatsvervangers viseren; het is een werk van een paar uren. Ik verzoek daarom den Minister deze zaak nog eens in overweging te nemen.

De heer **Six**, Minister van Binnenlandsche Zaken: Ik verklaar mij gaarne bereid te overwegen of aan het verzoek van den geachten spreker kan worden voldaan. Is het mogelijk, het zal mij aangenaam zijn.

De beraadslaging wordt gesloten en onderart. 76 zonder hoofdelijke stemming goedgekeurd.

De onderartt. 77—79 worden achtereenvolgens zonder beraadslaging en zonder hoofdelijke stemming goedgekeurd.

Beraadslaging over onderart. 80, luidende:

» Kosten, subsidien en schadeloosstellingen tot afwending van het gevaar, waarmede besmettelijke veeziekten den veestapel bedreigen, en daartoe betrekkelijke uitgaven, f 200 000."

De heer **van Dedem**: In de zitting dezer Kamer van 28 April 1880 werd door mijn mede-afgevaardigde uit Hoorn aan den Minister de vraag gerigt: » Om welke reden is door het Koninklijk besluit van 14 Maart jl. het kwaadaardig klaauwzeer bij schapen, bekend onder den naam van rotkreupel, weggenomen van de lijst der ziekten, die voor de uitvoering der wet op het veeartsenijkundig Staatstoezicht en de veeartsenijkundige politie als besmette-

lijk moeten worden aangemerkt? In Noordholland houdt men die ziekte algemeen voor besmettelijk en zeer gevaarlijk en wordt daarom de maatregel zeer betreurd."

De Minister antwoordde daarop in substantie: De commissie, wier advies ik heb gevraagd, is van oordeel dat het kwaadaardig klaauwzeer op zich zelf geen besmettelijke ziekte is, en het eerst besmettelijk wordt wanneer het de verschijnselen van eene andere ziekte, het mond- en klaauwzeer, vertoont. Deze laatste ziekte is thans onder de besmettelijke ziekten opgenomen; dien ten gevolge kan het kwaadaardig klaauwzeer daaronder worden gemist.

Tegen die leer kwam mijn mede-afgevaardigde krachtig op. » Inderdaad," zeide hij onder anderen, » wanneer men nagaat wat in de vergadering van de Hollandsche Maatschappij van Landbouw omtrent die zaak is medegedeeld, staat men er over verbaasd dat wetenschappelijke mannen zulk een advies kunnen geven."

Dat de algemeene overtuiging onder de veehouders in Noordholland geene andere is dan die, welke door mijn mede-afgevaardigde hier werd uitgesproken, is den Minister meen ik, overtuigend gebleken. Reeds vóór de interpellatie van den heer de Jong had de raad der gemeente Hoorn, door den maatregel der Regering de veiligheid harer markt in gevaar achtende, eene verordening gemaakt om schapen, aan rotkreupel lijdende, van de markt te weren. Dit voorbeeld werd door andere gemeenten, die belangrijke veemarkten hebben, Purmerend en Schagen, gevolgd. Doch dergelijke gemeentelijke verordeningen konden natuurlijk niet het gemis van de ziekte in de Rijks-wet vergoeden. Van daar tal van adressen aan den Minister om het rotkreupel weder onder de besmettelijke ziekten op te nemen, waarop hij zich tegenover den heer de Jong beriep. Al die adressen werden echter van de hand gewezen, en de Minister bleef vasthouden aan het advies van de commissie.

Dit noopte de Provinciale Staten van Noordholland, die het provinciaal belang bij de zaak in niet geringe mate betrokken achtten, zich tot den Koning te wenden. Het aangeboden adres kwam in substantie hierop neer:

Tegenover het advies der door den Minister gehoorde commissie staat de algemeene overtuiging der veehouders in Noordholland, gesteund door wetenschappelijke mannen. Het gaat niet aan, dat de Regering zich in die omstandigheden aan bedoeld advies blijft vastklemmen. Rationeel is het een nader onderzoek omtrent den aard van het rotkreupel te doen instellen. Op zoodanig onderzoek dringen wij daarom met den meesten klem aan.

Het antwoord van den Minister wordt in de Memorie van Beantwoording gevonden. Tegen dat antwoord zal ik mij veroorloven eenige bedenkingen in het midden te brengen:

» Aan de Provinciale Staten werd op hun verzoek om een nader onderzoek in te stellen omtrent het rotkreupel geantwoord, dat, ofschoon onder deskundigen verschil van gevoelen bestaat over de besmettelijkheid van het kwaadaardig klaauwzeer of rotkreupel, daar sommigen die ziekte altijd, anderen slechts in sommige gevallen voor besmettelijk houden, een nader onderzoek dat verschil van meening niet zou doen ophouden."

Hoe in deze quaestie de deskundigen tegenover elkander staan, kan uit het Verslag eener vergadering der maatschappij tot bevordering der veeartsenijkunde in Nederland, gehouden te Utrecht den 18 Sept. jl., voorkomende in de *Landbouw-courant* van 21 daaraanvolgende, blijkt.

De heer Wirtz, een van de adviseurs der Regering, hoofd der veeartsenijkundige school, ging niet verder dan het voorstellen der volgende motie:

» De Vergadering is van oordeel dat en de ervaring, en de proefnemingen tot op heden gedaan, nog geen voldoende regt geven om eene eigene besmettelijke ziekte aan te nemen, bekend onder den naam van kwaadaardig klaauwzeer of rotkreupel der schapen," zene motie, die echter niet in stemming kwam.

Ter vergadering was mede tegenwoordig de heer Hengeveld, districtsveearts in Noordholland, wiens mededeelingen volgenderwijze worden weergegeven:

» hij is zeer zeker in de gelegenheid geweest gedurende

2. Staatsbegroting voor het dienstjaar 1881. (Beraadslaging over de artt. 74—101 van hoofdstuk V.)

de 2 jaren, aldaar werkzaam, het rotkreupel onder de schapen te zien. Gedurende dien tijd zijn ongeveer 3000 schapen, over p. m. 150 koppels verdeeld, aangetast geweest;

»hij heeft zoowel de verschijnselen dier ziekte naauwkeurig nagegaan als de oorzaken trachten op te sporen;

»daarbij is hem gebleken dat de meeste gevallen ontstaan door aankoop van Texelsche schapen. Rotkreupel en Texelsch kreupel is daar nagenoeg hetzelfde;

»hij heeft meermalen gelegenheid gehad te zien dat door aankoop van vreemde schapen het rotkreupel onder de koppels, die dit niet hadden, ontstond en zich verder uitbreidde, waarvan hij een paar bijzondere gevallen mededeelt. Het overbrengen van smetstof is dus volgens hem buiten twiifel, te meer nog omdat men steeds ziet, dat bij voldoende afzondering, de ziekte in de koppel dadelijk ophoudt."

Kan in dezen stand der quaestie op een verschil van gevoelen der deskundigen, dat door een onderzoek niet tot oplossing kan zijn te brengen, in ernst door de Regering een beroep worden gedaan om het weigeren van zoodanig onderzoek te regtvaardigen?

Het antwoord aan de Staten van Noordholland luidt wijders: »dat verder van zoodanig onderzoek niet het praktisch resultaat te verwachten ware, hetwelk men zich daarvan voorstelt, namelijk het weder opnemen van genoemde ziekte in de lijst der veeziekten, waarop de wet van 20 Julij 1870 (*Staatsblad* n°. 131) toepasselijk is, omdat die ziekte uitsluitend in een gedeelte van Noordholland heerscht, zoodat het algemeen belang daarbij niet is betrokken. Krachtens het slot van art. 15 der aangehaalde wet kunnen bij provinciaal reglement bepalingen tot beuigeling van het rotkreupel worden verordend."

Deze verwijzing naar den provincialen wetgever doet in de eerste plaats de vraag rijzen, of het in de bedoeling der wet op het veeartsenijkundig Staatstoezicht liggen kan, om de aanwijzing van de besmettelijke ziekten ten deele aan Provinciale Staten en gemeenten over te laten?

Ten aanzien van die vraag veroorloof ik mij op het volgende te wijzen.

In de Memorie van Toelichting dier wet leest men ten aanzien van het doel dat men zich stelt:

»Terwijl in alle beschaafde landen dit onderwerp (het veeartsenijkundig Staatstoezicht) behoorlijk geregeld is, is Nederland hierin geheel ten achteren en is het meer dan tijd dat een goed ingerigt Staatstoezicht wake over den gezondheidstoestand van onzen talrijken veestapel en dat bij de wet bepaald worde welke maatregelen van Regeringswege genomen kunnen worden tot wering van besmettelijke ziekten."

En in de wet zelve komt de volgende bepaling voor: »Door Ons wordt bij algemeenen maatregel van inwendig bestuur, eene commissie van deskundigen gehoord, aangewezen welke ziekten van het vee voor besmettelijk worden gehouden."

En wat nu verder de bewering van den Minister betreft, dat het algemeen belang bij het weren van het rotkreupel niet betrokken zou zijn, omdat het maar in een gedeelte van Noordholland heerscht, meen ik te mogen opmerken:

1°. dat in het bedoelde gedeelte van Noordholland de schapenteelt van groot belang is en het schaaapvee een aanzienlijk kapitaal vertegenwoordigt;

2°. dat van daar schapen naar andere deelen des lands worden vervoerd, die daar de besmetting kunnen overbrengen;

3°. dat van daar uitvoer van schapen op groote schaal naar de Londensche markt plaats heeft.

Nu zal wat dit laatste punt betreft, wel niemand ontkennen, dat het algemeen belang in hooge mate hierbij betrokken is, dat ons vee onbelemmerd op de Engelsche markt worde toegelaten. Om dit zooveel mogelijk te bevorderen moeten wij in de eerste plaats alle besmettelijke ziekten onder ons vee krachtadig tegengaan.

Het is waar, de commissie van veeartsenijkundigen, die onlangs Engeland bezocht, beweert dat ginds het rotkreupel niet als besmettelijk wordt beschouwd. Daargelaten

echter dat ik dat feit in Engeland zelf heb hooren tegenspreken, zal een ieder moeten toegeven wat de heer de Jong hier den 28sten aanvoerde, dat wanneer eenige dui- zenden schapen kreupel in Engeland aankomen, men daar dan onmogelijk onderzoeken kan of dat verschijnsel toe te schrijven is aan rotkreupel, dat niet besmettelijk zou geacht worden, of aan mond- en klaauwzeer, dat volgens de commissie in Engeland zoozeer wordt gevreesd. Zoolang bij onze schapen nog hinkende beenen achteraan komen, hebben wij, dat zeg ik den heer de Jong na, niet te wachten dat de zoo schadelijke beperkende bepalingen tegen den invoer van ons schaaapvee opgeheven zullen worden.

Ik geloof dat de Minister hier eene volharding toont, eener betere zaak waardig, en hoop dat Zijne Excellentie deze quaestie nog eens in nadere overweging zal nemen.

De heer **Six**, Minister van Binnenlandsche Zaken: Mijnheer de Voorzitter! De geachte afgevaardigde uit Hoorn komt terug op een belang, in deze Vergadering breedvoerig besproken tijdens de interpellatie van den heer de Jong. Sedert is bij verscheidene adressen verzocht, het rotkreupel onder de besmettelijke veeziekten op te nemen. Die adressen hebben mij aanleiding gegeven, den directeur der veeartsenijsschool, als uitnemend deskundige bekend, te verzoeken om het punt nog eens na te gaan. Zijn rapport gaf mij echter geen reden om eene wijziging van het Koninklijk besluit van Maart jl. te provoceren. Daarenboven is het onbetwistbaar, dat de veeziekte, waarop de geachte spreker wijst, zich bepaalt tot Noordholland; in andere provincien, waar de schapenteelt op uitgebreiden voet wordt gedreven, is zij niet bekend. Is eene ziekte lokaal, dan kunnen de Staten der provincie maatregelen nemen, voor zoover die niet in strijd zijn met de wet. En ik kan niet ontveinzen, dat het mij wel eenigzins verwondert, den geachten spreker te hooren aandringen op nadere maatregelen, nadat de zaak dezen zomer in de vergadering van de Staten van Noordholland geen aanleiding gaf tot het nemen van die maatregelen. Dit is nagelaten, niettegenstaande mijne beschikking geruimen tijd vóór de zomervergadering der Staten Gedeputeerde Staten had bereikt.

Wat het laatste punt betreft, de vraag of de beuigeling van het rotkreupel in het algemeen belang zou zijn, met het oog op den uitvoer naar Engeland — de heer van Dedem veroorloof mij, dat ik mij houde aan de officiële commissie, die de Engelsche markten bezocht en mij verzekerde, dat door haar tal van schapen, lijdende aan rotkreupel, op die markten is gezien, zonder dat iemand er aan dacht ze te verwijderen. Nu zegt de geachte spreker: Mij is verzekerd, dat er in Engeland wel op wordt gelet, maar ik mag toch wel het officiële rapport van deskundigen daar- tegenover stellen.

De heer **W. van Dedem**: De Minister heeft zijne verwondering te kennen gegeven dat ik hier op de zaken terugkwam, nadat de Staten van Noordholland geen aanleiding gevonden hadden maatregelen te nemen. Ik kan den Minister intusschen mededeelen, dat die Staten het onderzoek, dat de Minister onnoodig achtte, hebben ingesteld, en ik vlei mij dat wanneer het Rijk geen maatregelen neemt, de Staten zooveel mogelijk in de zaak zullen trachten te voorzien.

Met een enkel woord meen ik er hier nog op te moeten wijzen dat de Minister mij bezig schijnt de wet op het veeartsenijkundig Staatstoezicht af te breken. Neemt men aan dat de Rijkswetgever met het opnemen eener veeziekte onder de besmettelijke ziekten, te wachten heeft tot dat zij in het geheele land heerscht, dan gaat men den put dempen wanneer het kalf verdrongen is.

Meent de Minister dat het rotkreupel alleen in Noordholland kan voorkomen, dan is die meening — daargelaten dat zij de houding der Regering mijns inziens niet kan regtvaardigen — zeer zeker onjuist. In het verslag der vergadering, waarvan ik boven melding maakte, komt onder anderen voor: »Uit eene door den heer Wirtz zamengestelde tabel van het voorkomen van rotkreupel in ons land, loopende van 1806 tot op heden, blijkt dat de

2. Staatsbegroting voor het dienstjaar 1881. (Beraadslaging over de artt. 74—101 van hoofdstuk V.)

ziekte hoofdzakelijk voorkomt in Noordholland", *dus niet uitsluitend in Noordholland*. In Engeland is zij bekend onder den naam van footrot, in Frankrijk onder die van piétin, in Vlaanderen onder die van hinker. Van eene louter locale ziekte kan dus geen sprake zijn.

De heer **Six**, *Minister van Binnenlandsche Zaken*: Het redebeleid van den geachten spreker zou volkomen juist zijn, indien uitgemaakt was, dat het rotkreupel besmettelijk is. Maar juist dat is het punt, waaromtrent de deskundigen van gevoelen verschillen.

De beraadslaging wordt gesloten en *onderart. 80* zonder hoofdelijke stemming goedgekeurd.

Onderart. 81 wordt zonder beraadslaging en zonder hoofdelijke stemming goedgekeurd.

Beraadslaging over de Vde afdeeling (Onderwijs) in het algemeen.

De heer **Heydenrijk**: Bij nadere overweging en nu ik reeds heb verklaard dat ik tegen dit hoofdstuk zal stemmen wegens de schromelijke opdrijving van kosten *voor* en inrigting en rigting *van* het onderwijs in het algemeen, meen ik ter bekorting van de discussien, behoudens eene opmerking van het woord te moeten afzien. De opmerking is deze: Onlangs hebben wij van de Regeringstafel de erkenning vernomen dat, zonder de schromelijke opdrijving der kosten voor het onderwijs in het algemeen, het deficit van de thans in behandeling zijnde begroting zoo niet geheel verdwijnen, althans aanzienlijk slinken zou.

Mijnheer de Voorzitter! Het volk weet dan nu, zoo het dit nog moest leeren, aan welke oorzaken het eene eventuele verzwarende van belastingdruk te wijten heeft.

Ik ben der Commissie van Rapporteurs reeds zeer erkentelijk voor de bescheiden stappen, die zij op den weg van bezuiniging wil zetten. Edoch, Mijnheer de Voorzitter, met het oog op de uitingen der Regering en op den toestand van de schatkist, smart het mij dat de Commissie niet verder is gegaan.

De beraadslaging wordt gesloten.

Beraadslaging over het Hooger onderwijs.

De heer **Heydenrijk**: Mijnheer de Voorzitter! Even kort als ik zoo aanstonds gesproken heb, zal ik het nu doen.

Ik heb in der tijd herinnerd — in de thans gewisselde stukken wordt het ook gememoreerd — dat de Minister Kappeyne op den zeer wijzen, zij het ietwat humoristischen inval kwam van aan heeren curatoren der verschillende universiteiten te vragen, wat zij voor eene degelijke inrigting van het onderwijs wel noodig achtten; personeel, materieel, alles er onder begrepen. Het antwoord was, indien ik mij wel herinner: 4 miljoen, zoo niet meer.

De Minister Kappeyne deinsde voor dat cijfer terug; en zeer te regt. Verleden jaar kwam men op deze zaak terug. Ik vroeg aan Zijne Excellentie den Minister van Binnenlandsche Zaken of hij ons zou kunnen opgeven welk cijfer hij noodig rekende voor eene afdoende, behoorlijke inrigting van het hooger onderwijs. Daarbij deed ik een beroep op hetgeen tusschen curatoren en den Minister Kappeyne was voorgevallen. Het antwoord van den Minister was zeer onbestemd. Het cijfer werd niet opgegeven.

Thans, bij het onderzoek van deze begroting, komt de zaak wederom te berde. De desbetreffende vraag of opmerking vindt men in de stukken.

Alweer hoorde ik van de zijde des Ministers niets. Integendeel ontmoet ik een zeer gevaarlijke passage in de Memorie van Beantwoording, op bladz. 9, waar gesproken wordt van plannen tot het inrigten van lokalen te Utrecht, van het pharmaceutisch laboratorium te Groningen, van

vermeerdering van personeel, van uitbreiding der hulpmiddelen enz. En dan volgt deze zinsnede:

» Wordt op dien weg voortgegaan, dan zal, voor zoo verre de toestand van 's Rijks middelen dit niet belet, na verloop van eenige jaren al datgene verkregen zijn wat redelijkerwijze kan worden verlangd."

Ik geloof dus dat wij, den weg van den Minister volgende, zoo als die in deze zinsnede wordt aangewezen, een gevaarlijken weg betreden, waardoor wij ongemerkt tot datgene zullen komen, wat heeren curatoren van den Minister Kappeyne verlangd hebben.

Daarom wil ik mijne poging van verleden jaar herhalen, en den Minister vragen of hij ons niet zou kunnen mededeelen, hetzij door overlegging van stukken, hetzij mondeling, wat, na raadpleging van heeren curatoren, die zeker plaats had, noodig wordt geoordeeld om het onderwijs aan de drie Rijksuniversiteiten voor goed te doen zijn wat het wezen moet.

De heer **Kool**: In het Voorloopig Verslag werd bij art. 83 aan den Minister eene vraag gedaan, die, van meer algemeen aard zijnde, mijns inziens beter hier ter sprake gebragt kan worden. Zij was deze:

» In eene afdeeling werd gevraagd of het niet mogelijk zou zijn aan een of meer Rijks-universiteiten enkele colleges te doen geven in de militaire chirurgie en de geneeskundige velddienst ten behoeve van hen, die in aanmerking wenschen te komen als reserve-officieren van gezondheid. Men zou een lector voor die vakken op eene kleine bezoldiging kunnen aanstellen."

De Minister heeft daarop geantwoord:

» Het in de laatste zinsnede bedoeld onderwijs wordt gegeven aan de Universiteit te Amsterdam door den lector dr. Gori, die eene bijzondere studie van deze vakken heeft gemaakt en zelf verscheidene jaren als officier van gezondheid gediend heeft. Is het, nu alzoo in de behoefte van dit onderwijs voorzien wordt, wel noodig ook aan de Rijks-Universiteit een lector voor die vakken te benoemen?"

De Minister schijnt te meenen dat hierdoor voldoende in de behoefte wordt voorzien. Ik moet echter met Zijne Excellentie van meening verschillen, want de reserve-officieren van gezondheid welke zich in de toekomst als zodanig zullen verbinden, zullen toch waarschijnlijk wel niet allen aan de Amsterdamsche hoogeschool, maar ook aan de overige universiteiten studeren. Ook de gewone officieren van gezondheid zullen in de toekomst van de verschillende hoogescholen afkomstig zijn, maar voor hen kan men zeggen dat in het gemis van speciaal militair geneeskundig onderwijs te gemoet gekomen wordt door de in een of meer garnizoenen te openen cursussen.

Dat is met de reserve-officieren het geval niet. Ook wanneer zij lust mogten gevoelen zich op de genoemde studie toe te leggen, de gelegenheid zal slechts te Amsterdam daartoe bestaan. Nu zou ik den Minister met het oog hierop in overweging willen geven, ten einde op eenvoudige wijze aan dat bezwaar te gemoet te komen, om met zijn ambtgenoot te willen overleggen in hoeverre het nuttig kan zijn voor zoover de Staat zich de op het punt van de militair geneeskundige velddienst bijzondere bekwaamheid van den bovengenoemden arts niet ten nutte wil maken, officieren van gezondheid die daartoe de geschiktheid bezitten, met het lectoraat in dat leervak te belasten. In de standplaatsen van alle hoogescholen is garnizoen en tegen eene billijke belooning voor het geven van eenige weinige collegie-uren zal men, door op die wijze met de kundigheden van eenige officieren van gezondheid zijn nut te doen, op weinig kostbare wijze een nuttig doel kunnen bereiken.

De heer **Sickesz**: Ik wenschte wel eene inlichting aan den Minister te vragen. Wanneer ik wel ben onderrigt is sedert de groote vacantie door den Minister aan de academische senaten medegedeeld dat hij voornemens was de adsisenten in het vervolg slechts voor een jaar, hoogstens voor twee jaar aan te stellen.

Met het oog op ons kleine land met zijn niet groot aantal studenten en de eigenaardige eischen waaraan een adsis-

2. Staatsbegroting voor het dienstjaar 1881. (Beraadslaging over de artt. 74—101 van hoofdstuk V.)

tent dient te voldoen, hebben de senaten daartegen protest aangeteekend.

Die betrekking van adsistent is gecreëerd, en zoo wordt ze ook in het buitenland opgevat, om de professoren ter zijde te staan vooral bij de praktische oefeningen, opdat deze tijd hebben om meer zelfstandig te werken en te voorkomen dat deze, om het zoo eens uit te drukken, collegiemachines worden. Bovendien ook, om personen van eenigen aanleg gelegenheid te geven langer dan gewoonlijk aan de akademie wetenschappelijk werkzaam te kunnen zijn, en daardoor als het ware een corps te vormen waaruit later bij voorkomende vacature eene keuze kan worden gedaan.

De Minister heeft adressen der akademische senaten echter ter zijde gelegd en in October jl. eene nieuwe oproeping gedaan in de courant, waarbij werd medegedeeld dat allen die in aanmerking wenschten te komen voor de betrekking van adsistent in 1881 in de verschillende vakken zich per request te wenden hadden aan curatoren. Ook zij dus, aan wie men vroeger gezegd had, dat zij jaarlijks konden worden gecontinueerd en die verscheidene jaren achtereenvolgend tot tevredenheid van professoren en curatoren de betrekking hadden waargenomen, zij zullen thans gelijk staan met andere studenten en gaan solliciteren om een beurt van een jaar. Het komt mij voor dat dergelijke regeling noch in het belang van den hoogleeraar, noch in dat van den student is.

Gaarne zou ik van den Minister eenige inlichting daaromtrent verkrijgen en van hem vernemen of de regeling, zoo als ik die heb voorgesteld, bestaat, en zoo ja, welke redenen den Minister hebben kunnen bewegen om eene dergelijke, mijns inziens, voor het akademisch onderwijs schadelijke regeling, tot stand te brengen.

De heer **Six**, Minister van Binnenlandsche Zaken: Mijnheer de Voorzitter! De geachte afgevaardigde uit Nijmegen, de heer Heydenrijk, verlangt bepaaldelijk te weten, hoeveel naar mijne meening nog noodig zal zijn om de verschillende universitaire inrigtingen op dien voet te brengen, dat zij geacht kunnen worden in de behoeften van het hooger onderwijs te voorzien. Ik moet dien spreker herinneren dat, bij de begroting voor 1879, door mijn geachten ambtsvoorganger eene mededeeling in dien zin is gedaan. Hij heeft toen gezegd, dat de eischen van de collegien van curatoren hem als te hoog gesteld voorkwamen, maar tevens aan de Kamer medegedeeld, wat hij noodig oordeelde en langzamerhand wenschte vervuld te zien. Ik heb geen reden om van het plan van mijn ambtsvoorganger af te wijken en mag ook opmerken dat jaarlijks sommen zullen worden aangevraagd, totdat in de behoefte is voorzien; maar dat die sommen steeds aan het oordeel van de Kamer zullen onderworpen worden.

Op de vraag van den geachten afgevaardigde uit Arnhem of het niet van belang zoude zijn aan de universiteiten ook onderwijs te doen geven speciaal ten behoeve van aanstaande reserve-officieren van gezondheid, moet ik antwoorden, dat dit onderwerp, naar mij voorkomt, eer is toevertrouwd aan de zorg van mijn ambtgenoot van Oorlog. Ik wil gaarne dat punt met hem overwegen.

De adsistenten, Mijnheer de Voorzitter. Mij bleek dat deze adsistenten, zonder tijdsbepaling steeds tijdelijk werden benoemd. Die tijdelijke benoeming kwam mij voor in strijd te zijn met de wet regelende de burgerlijke pensioenen. Zij scheen mij een misbruik om de adsistenten te ontfien van de verplichting, die op al de ambtenaren rust, om hunne bijdragen te storten in het pensioenfonds. Ik heb daarom besloten elke benoeming te doen voor een bepaalden tijd; en die tijd kan niet te lang gesteld worden, zonder alweder de aangehaalde wet te ontduiken. Daarom zullen die benoemingen voortaan in den regel geschieden voor den tijd van een jaar.

Hiertegen zijn bezwaren gemaakt. Men deed mij opmerken dat de hoogleeraren dan dikwijls zouden worden verstoken van de hulp van een adsistent, die groote diensten bewees in hun laboratorium of in de inrigting waar zij werkzaam zijn. Ik antwoordde dat ik niet zou weigeren denzelfden

persoon bij uitzondering op nieuw te benoemen, wanneer de belangen van het onderwijs dit mogten vorderen.

Er was echter eene tweede reden waarom het niet vrij van bedenking scheen de tijdelijke aanstelling te doen voor een onbepaald aantal jaren. Het is namelijk een groot voorrecht voor den doctorandus, eenigen tijd werkzaam te zijn onder het onmiddellijk toezigt van zijn leermeester; een voorrecht dat niet te lang mag gegeven worden aan een en denzelfden persoon. Voor verdienstelijke studenten moet de gelegenheid openstaan om dat voorrecht op hunne beurt te genieten. Om deze reden bepaalde ik dat, bij eene vacature van adsistent, eene oproeping moet geschieden, opdat curatoren zouden kunnen oordeelen wie de meeste aanspraken heeft om in het voorrecht te deelen. Door zoo te handelen kwam het mij voor, dat de gelden voor het onderwijs bestemd, met billijkheid zouden worden besteed en voorkomen werd, dat deze of gene student, misschien uit gemakzucht voor zich en voor den hoogleeraar, jaren zou blijven in hetzelfde laboratorium, terwijl anderen verstoken zouden worden van het groote voorrecht dat zij daar kunnen vinden.

De beraadslaging wordt gesloten.

Onderart. 82 wordt zonder hoofdelijke stemming goedgekeurd.

Beraadslaging over onderart. 83, luidende:

»Jaarwedden, personele toelagen en verdere belooningen der hoogleeraren van de onderscheidene faculteiten, der lectoren en van de overige ambtenaren en bedienden, f 381 025.»

De Voorzitter: Door de Commissie van Rapporteurs is op dit onderartikel voorgesteld een amendement, strekkende om het cijfer te verminderen met f 2400.

De heer **Sikkesz**, lid der Commissie van Rapporteurs: Het zal der Kamer misschien vreemd voorkomen, wanneer ik al aanstonds de mededeeling doe, dat de Commissie van Rapporteurs, die dit amendement voorstelde, besloten heeft het niet te handhaven, maar het in te trekken.

Het amendement had tweeërlei bedoeling: in de eerste plaats om uit dit artikel weg te nemen eene som van f 2000, bestemd tot salariëring van een nieuw aan te stellen conservator bij 's Rijks Herbarium, en in de tweede plaats f 400 te doen wegvallen, bestemd tot verhooging der jaarwedde van den amanuensis bij de geologie en de mineralogie.

Er was van verschillende zijden bij het sectie-onderzoek in de Kamer gewezen op de buitengewone vermeerdering van het personeel der akademische ambtenaren en bedienden. Nu is het echter der Commissie van Rapporteurs er volstrekt niet om te doen om overal en *à tout prix* van de begroting te schrappen wat er meer op voorkomt dan het vorige jaar, maar zij stelde zich tot taak om van die begroting weg te nemen al wat niet juist of niet voldoende gemotiveerd was. Niet minder evenwel was het haar om het belang der zaken die het gold zelve te doen.

Nu kwam het in den beginne der Commissie van Rapporteurs voor, dat de aanstelling van een conservator bij 's Rijks herbarium niet voldoende was gemotiveerd, zoodat zij dien ten gevolge voorstelde de daarvoor aangevraagde gelden van de begroting te schrappen. Maar juist dat voorstel heeft ten gevolge gehad, dat de Commissie door bijzondere omstandigheden meer inlichtingen gekregen heeft omtrent dat herbarium, dan de Minister ons had verstrekt. Ons is medegedeeld, dat aan die inrigting, sedert tal van jaren, vooral uit Indie, veel planten zijn en nog voortdurend worden toegezonden, die daar, ten gevolge van gebrek aan personeel, ongedetermineerd blijven liggen. Dat is niet in het belang van de wetenschap, ten nadeele van de kennis der Indische flora, en daardoor ook in het nadeel eener goede exploitatie van Java. De kennis van vezelstoffen, van plantaardige vetten en dergelijke, die de

2. Staatsbegrooting voor het dienstjaar 1881. (Beraadslaging over de artt. 74—101 van hoofdstuk V.)

Indische bodem oplevert, is van veel belang voor die exploitatie.

Er is meer. Bij de botanici, die voor Nederland in Indie werkzaam zijn, en jaar op jaar planten tot onderzoek aan het herbarium toezenden, zonder dat zij van hun werk eenig effect zagen, begon de lust daartoe te vergaan. Zij zonden hunne praeparaten, in Indie bijeengebragt, niet meer naar Nederland, maar naar Engeland, dat aan de ontwikkeling van de kennis der flora van geheel Indie moeite noch kosten spaart. Daardoor werd veel aan Nederland onttrokken wat Engeland ten goede kwam.

Nu het dus blijkt, dat het in het belang is zoowel van de wetenschap, als van onzen handel en nijverheid dat aan 's Rijks herbarium een wetenschappelijk man als conservator worde aangesteld, trekt de Commissie van Rapporteurs haar amendement om de voor dien ambtenaar uitgetrokken jaarwedde van f 2000 te doen vervallen, in.

In de tweede plaats heeft de Commissie voorgesteld te schrappen de verhooging ad f 400 van het tractement van den amanuensis bij de geologie en mineralogie; vooreerst als protest tegen de naar het inzien der Commissie onregelmatige handelwijze der Regering die aan dien amanuensis reeds in den loop van dit jaar, dus buiten de begrooting om, verhooging heeft toegekend. Daartegen had en heeft de Commissie nog groot bezwaar. Waar moet het heen, als de Kamer niet meer kan vertrouwen op de cijfers in den toelichtenden staat? Wanneer de Regering eigenmagtig kleine bezoldigingen gaat verhoogen, kan zij eveneens handelen met hooge tractementen. Wat blijft er dan van het budgetregt der Kamer?

In de tweede plaats achtte de Commissie deze verhooging niet juist gemotiveerd. De Regering heeft, volgens hare Memorie van Toelichting, het tractement van dezen amanuensis gelijk willen maken aan de bezoldiging van de andere amanuenses der akademie. Maar nu vinden wij in den toelichtenden staat op dit artikel bezoldigingen van amanuenses ad f 700, f 800, f 900, f 1000 en f 1200. Waar dus zoo groot verschil tusschen die tractementen bestaat, wordt met die f 400 de jaarwedde van dien éenen amanuensis niet gelijk met die der overigen. Handelt de Regering dit jaar aldus, in het volgend jaar kan zij wederom eene jaarwedde van een ander amanuensis verhoogen, om hem gelijk te stellen met een der anderen.

Deze overwegingen leidden de Commissie van Rapporteurs tot het voorstellen van dit tweede gedeelte van haar amendement.

Maar door mondelinge bespreking en uit de schriftelijke mededeelingen van professor Martin te Leiden, is het der Commissie gebleken, dat men hier te doen heeft met een post van bijzonder vertrouwen. In het mineralogisch kabinet worden steenen van hooge waarde bewaard. Daarom is het raadzaam den man, die met de zorg voor dat kabinet is belast, niet te laag te bezoldigen. De Commissie trekt dus om deze twee redenen haar amendement in, ofschoon ze daardoor niet minder tegen de plaats gehad hebbende verhooging blijft protesteren.

De **Voorzitter**: Daar de Commissie van Rapporteurs verklaard heeft haar amendement op dit artikel in te trekken, houdt het op een onderwerp van beraadslaging uit te maken.

De heer **Wintgens**: Ik meen bij dit artikel eene inlichting te moeten vragen. Het betreft den post voor het personeel bij het akademisch ziekenhuis te Leiden, waarvoor is uitgetrokken f 28 000. Blijkens het amendement der Commissie van Rapporteurs op het volgende artikel wordt door haar bedenking gemaakt tegen de hooge kosten van het ziekenhuis. Zij heeft echter van de kosten van het personeel niet gewaagd. Ik verzoek den Minister ons eenige specificatie te willen geven van de som van f 28 000 daarvoor op deze begrooting gebragt. Volgens den pas verschénen *Staats-almanak* bestaat het personeel van het akademisch ziekenhuis uit: een directeur, eene directrice, zes assistenten met eene vacature van assistent, een apotheker en een boekhouder. Verder zullen nog aan deze

inrigting eenige ziekenoppassers en andere bedienden verbonden zijn. Maar nu komt het bedrag van f 28 000 mij toch zeer hoog voor. Ik kan echter geen oordeel uitspreken voor ik weet hoe die som over het personeel verdeeld wordt, mij voorbehoudende bij het volgende artikel mijn gevoelen te zeggen over de kosten van het materieel.

De heer **Corver Hooft**: De toelichtende staat op dit artikel draagt, naar het mij voorkomt, vele sporen van eene schromelijke weelde in personeel. Ik zal niet spreken over het eigenlijke hoogleeraarspersoneel, maar wanneer men let op hetgeen voorkomt onder letter c van dit artikel, dan vindt men een ontzaggeelijken rijkdom en luxe aan verschillende assistenten, personen die veelal met bedienden moeten worden gelijk gesteld, maar die allen eene meerdere of mindere bezoldiging genieten. Het komt mij voor dat in dat opzigt onze tegenwoordige toestand zeer weelderig is. Ik wensch op een paar bijzonderheden te wijzen.

Op bladz. 32 van den toelichtenden staat vindt men onder de nummers 20—26: een assistent bij de botanie, een amanuensis bij de botanie, een teekenaar bij de botanie, een custos bij de botanie, een hortulanus, vier tuin knechts en verder arbeidersvolk. De laatsten zijn eigenlijk de hoofdpersonen waarop het aankomt.

Maar dit alles beteekent nog weinig bij de inrigting van het Rijks museum van natuurlijke historie. Men vindt daar: een directeur, vier conservatoren, een administrateur, een amanuensis, een custos en verder een groot aantal mindere ambtenaren. Te zamen genieten zij eene som van f 20 950.

Al de kosten voor het gebouw, voor aankoop van nieuwe voorwerpen, voor de zorg dat de voorwerpen niet in waarde verminderen, enz. zijn onder dezen post niet begrepen; deze bevat alleen de tractementen voor het toezigt.

De directeur heeft eene bezoldiging van f 4000; wat verrigt hij? Ik zou meenen dat hij belast is met alles na te gaan, met de zorg voor de noodige reparaties en voor de voorwerpen van kunst. Maar nu meen ik dat dit ongeveer ook het werk is van een conservator; de vier conservatoren toch zijn geenszins belast met groven arbeid, want daarvoor heeft men geen personen noodig tegen eene bezoldiging van f 2000. Neen, zij zorgen voor de behoorlijke rangschikking en het onderhoud der voorwerpen en dan geloof ik dat de directeur al zeer weinig te doen heeft.

Het is zeer moeilijk den 13den December te streven naar een verminderd personeel voor het volgend jaar; ik bepaal mij dus tot den wensch dat de Minister zijne aandacht op dit onderwerp vestige en er naar streve het volgend jaar op deze uitgaven voor de *dii minores* van het hooger onderwijs te Leiden, te bezuinigen.

Vroeger heb ik mij in meerder of minder mate bezig gehouden met de thans besproken zaak, en ondervond steeds bij de met liefde voor de wetenschap bezielden mannen eene neiging tot opdrijving der uitgaven die geen grenzen kende. Zij letten alleen op de vraag of hetgeen zij verlangen nuttig is voor de wetenschap en niet of het de daarvoor te besteden gelden wel waard was. Die met deze zaak vertrouwd zijn en mijne rede lezen, zullen welligt zeggen dat de heer Corver Hooft niets heeft vergeten van den vroegeren toestand.

De Minister daarentegen moet zich afvragen of het te besteden geld in verhouding is tot het daardoor te verkrijgen nut, en ik geloof dat dit niet toestemmend kan worden gezegd omtrent de conservatoren, administratoren, amanuenses, preparatoren, enz. van deze lange lijst.

De heer **Six**, Minister van Binnenlandsche Zaken: Mijnheer de Voorzitter! Ik heb hier voor mij de speciale begrooting van het personeel in het ziekenhuis te Leiden, in niet minder dan 36 posten verdeeld. Het personeel is in twee afdeelingen, huishouding en ziekenverzorging, gesplitst. Het eerste bestaat uit den directeur, de directrice, een magazijnmeester, twee portiers, een machinist, een stoker, een huisknecht, keuken- en linnenmeiden en schoonmaakpersoneel, te zamen f 10 350 vorderende. (In den Staatsal-

2. Staatsbegroting voor het dienstjaar 1881. (Beraadslaging over de artt. 74—101 van hoofdstuk V.)

bemerken uit de toelichting, dat de som geraamd is naar hetgeen er in 1879 werkelijk voor onderhoud is uitgegeven.

Nu vergeet men echter niet twee zaken; vooreerst dat in den laatsten tijd door den Minister verandering is gebracht in de wijze van beheer, dat vroeger was opgedragen aan eene commissie, thans aan een directeur onder toezigt van het collegie van curatoren.

De Regering heeft die wijziging zeker niet voor niets in de wijze waarop het beheer wordt gevoerd, aangebracht. Het is trouwens van algemeene bekendheid dat die wijziging niet behoeft te worden toegeschreven aan de bijzondere zuinigheid der ontbonden commissie. De raming die wij nu voor ons hebben is intusschen nog geheel gebaseerd op de uitgaven die gedaan zijn indertijd toen die dure commissie nog werkzaam was.

Maar bovendien in 1879 is, zoo als blijken kan uit het wetsontwerp zoo even door mij aangehaald, f 22 000 meer uitgegeven dan gewoonlijk. In dat jaar heeft er, volgens de verklaring van de Regering, eene typhus-epidemie plaats gehad, en de verhooging der uitgaven wordt voornamelijk aan die oorzaak toegeschreven.

Ramingen behooren echter gebaseerd te zijn op gewone, niet op buitengewone omstandigheden; waar zou het bijv. heen als men daarbij rekening wilde houden met allerlei epidemien die mogelijk wijze in den loop van een jaar kunnen uitbreken?

De Commissie van Rapporteurs heeft derhalve gemeend te moeten voorstellen dezen post met f 22 000 te verminderen, zijnde ongeveer het bedrag dat in 1879 buitengewoon is uitgegeven. De Minister heeft verandering gebracht in de wijze van beheer, met het doel om te verkrijgen een zuiniger beheer, en wij vertrouwen volkomen, dat bij de tegenwoordige administratie vroeger begane fouten zullen worden hersteld. Wij hebben daarbij het volste vertrouwen dat het lid van het collegie van curatoren dat met het speciale toezigt is belast een beter en zuiniger beheer zal weten in te voeren. Maar dat beter en zuiniger beheer moet dan ook allereerst gezien worden in de cijfers der begroting.

De heer **Wintgens**: Ik meen nog iets te moeten zeggen over het akademisch ziekenhuis te Leiden, dat, naar ik geloof, op al te weelderigen voet is ingerigt.

Onder dit art. 84 komt voor een bedrag van f 110 000 voor het materieel van dat ziekenhuis.

In het Voorloopig Verslag is de specificatie gevraagd van de f 246 600 in art. 84a aangevraagd, en hieraan is voldaan bij de Memorie van Beantwoording; maar de post van f 110 000 voor het ziekenhuis is daarbij niet nader uiteengezet. Daarvan is ook bij de latere Nota der Regering over de amendementen der Commissie van Rapporteurs geene nadere toelichting verstrekt. Er volgen in de specificatie echter nog eenige posten van 9 tot 19, allen betrekking hebbende op het materieel voor het geneeskundig onderwijs te Leiden, ten bedrage van f 8370.

De Commissie van Rapporteurs heeft er reeds op gewezen dat voor het personeel gevraagd wordt eene som van f 28 000, terwijl de Regering nog mededeelt in hare nota van opheldering betreffende de amendementen, dat er voor het meubilair f 10 200 in 1881 zou benodigd zijn. Wij komen alzoo met de niet gespecificeerde som van f 110 000 tot een gezamenlijk bedrag van f 148 200 voor het akademisch ziekenhuis. Wordt het amendement tot vermindering van deze som met f 22 000 aangenomen, dan zal het ziekenhuis toch nog op f 126 200 aan den lande te staan komen.

Bestond er bij mij enig bezwaar tegen het amendement, het zou zijn dat de Commissie van Rapporteurs, naar mijne gedachte, niet ver genoeg is gegaan, of wel dat men dezen post ter nadere regeling *pro memorie* had moeten uittrekken.

Ik zal mijn gevoelen nader toelichten. Eene som van f 148 200 en zelfs ook van f 126 200, wordt het amendement aangenomen, acht ik niet gerechtvaardigd.

Een Akademisch ziekenhuis is, dit weet ik zeer goed, iets anders dan een gemeente-ziekenhuis. Het zijn wel enigzins ongelijksoortige grootheden. Het eene is behalve ziekenhuis eene instelling van onderwijs, het andere dient

alleen ter verpleging van zieken. Maar de kosten van personeel en vooral van materieel kunnen toch niet zoo aanzienlijk verschillen.

Ik heb eene vergelijking gemaakt met eene instelling, uit den aard der zaak nog beter den heer Minister dan aan mij bekend, met het gemeente-gasthuis te 's Gravenhage. Die vergelijking, ik herhaal dit, gaat slechts op tot zekere hoogte. Men moet echter letten op de grootere bevolking van 's Gravenhage en die van Leiden, met omliggende gemeenten, waaruit de zieken komen in die beide inrigtingen.

Welnu! het gemeente-gasthuis hier ter stede is zoo ik meen voortreffelijk ingerigt en ook geene goedkoope instelling, want het gebouw heeft vele gebreken en vordert jaarlijks vrij aanzienlijke uitgaven tot herstelling. Ik heb inlichting gevraagd en bekomen omtrent de kosten van het Haagsche gasthuis over de jaren 1875—1879, het bedrag der uitgaven en ook het getal der zieken.

Op 1 Januarij 1875 werden in het gemeente-gasthuis te 's Gravenhage verpleegd 141 personen; in 1876 153; in 1877 129; in 1878 130; in 1879 87— alles op den 1sten Januarij. Voorts bedroegen de uitgaven in 1875 73 294 gulden; in 1876 75 243 gulden; in 1877 68 854 gulden; in 1878 66 840 gulden en in 1879 70 587 gulden. Dit zijn de kosten van de verpleging; daarbij komen de kosten van het onderhoud van het gebouw, en die zijn nog al aanzienlijk. In de begroting voor 1877 kwamen zij voor met 7519 gulden, voor 1878 met 7066 gulden, voor 1879 met 7255 gulden, voor 1880 met 5645 gulden en voor 1881 met 7202 gulden.

Ik doe evenwel opmerken, dat hier te 's Hage tegenover die uitgaven staan inkomsten, en dat moet toch ook het geval zijn te Leiden. Hier werd ontvangen van de verpleegden, die of zelf betaalden of van hen voor wie het burgerlijk armbestuur betaalde, in 1875 33 968 gulden, in 1876 32 350 gulden, in 1877 31 649 gulden, in 1878 30 778 gulden, in 1879 39 299 gulden.

Nu vraag ik: heeft het akademisch ziekenhuis geen enkele inkomst van dien aard? Die moeten er toch zijn. Maar hoe wordt dat bedrag verantwoord? Waar vindt men het bedrag der verplegingsontvangsten? Ik heb dit te vergeefs gezocht in de wet op de middelen, onder de *Verschiedende ontvangsten en toevallige baten*, onder n°. 12 van art. 1. Ik geloof ook niet dat zij schuilen onder de letters *nn*: » Alle andere ontvangsten, niet tot de te voren genoemde behorende ». Ik heb toch de laatste Staatsrekening nagezien, die al vrij oud is; het is die over 1874, in welk jaar, meen ik, het ziekenhuis reeds in gebruik was. Die rekening, ons eerst in 1878 toegezonden, vermeldt op bladz. 17 geen inkomsten van het ziekenhuis te Leiden.

Ik meen dus den heer Minister te moeten vragen, hoe dit bedrag aan 's Rijks schatkist wordt verantwoord?

Er moeten zijn geweest zieken, die daar verpleegd werden en die of zelf de kosten der verpleging betaalden of voor welke betaald werd door anderen. Het gaat toch niet aan ook die kosten te brengen ten laste van het Rijk.

Kan dit welligt een bijzonder fonds zijn, dat bij dit ziekenhuis wordt gevormd?

Ik weet het niet, maar bij eene zoo weelderige inrigting moet daaromtrent aan de Vertegenwoordiging eenige opheldering worden verstrekt. Het is niet aannemelijk dat het Rijk die verplegingskosten, die voor 's Gravenhage ruim f 32 000 opbrengen, eenvoudig voor zijne rekening zou nemen, en Leiden en andere gemeenten daarvan geheel zou ontlasten.

Ik heb ook nog de kosten van het materieel van het ziekenhuis vergeleken met de kosten van het materieel der geneeskundige dienst bij het leger. En wat vind ik dan? Dan blijkt dat voor het materieel van dit ziekenhuis, waarvan het aantal verpleegden ons onbekend is — wij hebben daarvan geen voldoende specificatie ontvangen en kennen noch het getal der bedden, noch dat der verpleegden — een bedrag van f 120 200 door de Regering wordt aangevraagd. En wat kost nu het materieel, benodigd voor de geheele militaire geneeskundige dienst? Voor 1880 is daarvoor toegestaan f 326 500. Dat bedrag is nu verhoogd,

2. Staatsbegroting voor het dienstjaar 1881. (Beraadslaging over de artt. 74—101 van hoofdstuk V.)

omdat men eene andere wijze wil volgen om de kosten te berekenen, zoodat men daarvoor niet meer verrekent met de soldijen der verpleegde militairen. Daar zitten bovendien nog verstrekkingen voor Indie in, en daarvoor is op de begroting voor 1881 het geheele bedrag voor het gansche *materieel* der geneeskundige dienst bij het leger f 430 000 tegenover f 122 200, die dit ziekenhuis alleen kosten zou. Dit verschil overschrijdt inderdaad alle grenzen.

Nog eene opmerking ten slotte en eene vraag aan de Regering. Er is in deze inrigting een aanzienlijk materieel voorhanden van geneesmiddelen en andere voorwerpen van allerlei aard. Welke *contrôle* bestaat daarop, en welke *contrôle* bestaat er in het algemeen op alle dergelijke inrigtingen? Die inrigtingen staan nu nog vermeerderd te worden met een Rijksskrankzinnigengesticht. Ik acht het van groot belang, dat op het kostbaar materieel, in die gestichten voorhanden, eene behoorlijke *contrôle* worde gehouden. Meermalen heb ik van deze plaats daarop gewezen. (25 Junij 1855 en 7 Mei 1874). Ik vraag bijv.: heeft het akademisch ziekenhuis een behoorlijken inventaris der aanwezige waarden, die jaarlijks wordt opgemaakt en volgens de wet op de Algemeene Rekenkamer aan dat collegie wordt toegezonden? Ik vraag: is er een speciaal rekenplichtige, een man, voor wiens verantwoording al hetgeen wordt ingeslagen en verstrekt, moet komen, een *comptabele*? Even als bij de administratie van 's lands financiën en bij andere takken van bestuur behoort daar zulk een verantwoordelijk persoon aanwezig te zijn, die zijn bestuur tegenover de Rekenkamer verantwoordt en die ook bij zijne aftreding de zaken aan zijn opvolger overgeeft en verantwoordt. Dit inderdaad alleen afdoend toezigt op 's lands eigendommen bestaat hier te lande niet en ontbreekt ook hier, even als bij onze overige hospitalen en apotheken, onze arsenalen, werven, postkantoren en wat dies meer zij.

Deze gaping bestaat in onze administratie, niettegenstaande art. 56 der wet van 5 October 1841 op de Algemeene Rekenkamer zegt: »*Zij (de Rekenkamer) zal almede een behoorlijk toezigt houden over het beheer van het materieel, dat in de magazijnen, arsenalen, hospitalen en op de werven voorhanden is*». Of het akademisch ziekenhuis zulk een inventaris van het materieel inzendt, weet ik niet; het blijkt niet uit het laatst verslag van dat collegie; maar zeker wordt niet voldaan aan art. 56, 1°, van die wet, volgens hetwelk dat toezigt in alle gevallen moet strekken tot het verkrijgen der overtuiging »*dat de voorwerpen, die een behoefte van zoodanige instelling aangekocht en geleverd worden, daar ook werkelijk ontvangen zijn*».

Ik vraag: hoe wordt aan dat artikel gevolg gegeven? Wij hebben hier eene belangrijke inrigting, die leeft op zoodanigen voet als of er met 's lands financiën toestand geenerlei rekening behoeft te worden gehouden. Maar dan moet er ten minste eenig afdoend toezigt zijn, gehouden op het beheer gevoerd door een comptabel ambtenaar en behoorlijk geverifieerd door of van wege de Algemeene Rekenkamer.

Dit toezigt hebben wij niet. Het is daarom dat ik tot den heer Minister het verzoek rigt op die instelling zijn oog te vestigen en daarop in het vervolg de middelen toe te passen die de wet aan de hand geeft om afdoende controle en een goed beheer te verzekeren.

De heer **Six**, Minister van Binnenlandsche Zaken: De rede van den geachten rapporteur leert ons dat verschillende Ministers in het euvel zijn vervallen om de raming van kosten van omvangrijke gebouwen te laag te stellen. Of men dit met regt aan de Ministers wijten mag, laat ik in het midden. Het is wellicht, maar voor een gering deel slechts, de schuld van den bouwmeester; maar vooral het gevolg daarvan dat men begint te bouwen zonder te weten wat men noodig heeft. Sinds eenigen tijd — ik stel er prijs op dit mede te deelen — is bij mijn Departement als vaste regel aangenomen dat met het ontwerpen van een gebouw niet wordt aangevangen vóór dat de instelling of de personen voor wie gebouwd wordt een omstandig program van eischen hebben gegeven. Dit is vroeger maar al te zeer verzuimd; men begon, zonder te weten

wat noodig is en gedurende het opmaken van het bestek en gedurende den bouw kwam hij, ten behoeve van wien gebouwd wordt, met allerlei nieuwe eischen en vragen te berde, waardoor de bouw veel duurder werd dan aanvankelijk was geraamd. Ik vlei mij dat door den bij mijn Departement gestelden regel dat bezwaar zich in het vervolg niet zal voordoen.

Wat nu de raming van f 110 000 betreft ten behoeve van de administratie van het ziekenhuis, die raming is, zoo als alle ramingen, gebaseerd op de uitgaaf van vorige jaren. In 1879 heeft de uitgaaf bedragen f 117 000. Op dat bedrag werd het cijfer gebragt na verhooging met f 22 000, welke verhooging niet uitsluitend, maar — gelijk ik aanteekende — *hoofdzakelijk* het gevolg was van eene besmettelijke ziekte. Ik ben echter niet enkel afgegaan op het cijfer van 1879 maar ook op dat van de behoefte voor dit jaar. Die behoefte zal klimmen tot f 105 000. De som van f 110 000 houdt het midden tusschen de behoefte der beide vorige jaren. Nu is er geen groot bezwaar tegen om de som eenigzins te verminderen, omdat het hier geldt behoeften, die, wanneer ze oprijzen, *moeten* worden vervuld. Is de toegestane som niet hoog genoeg, dan is de Regering genoodzaakt eene verhooging aan te vragen. Is er daarentegen te veel aangevraagd, dan zal hetgeen te veel is toegestaan niet worden gebruikt, want, Mijnheer de President, juist ten aanzien van het beheer over het ziekenhuis te Leiden zijn wij op den goeden weg. Ik waag zelfs de onderstelling dat een door mij genomen maatregel omtrent de administratie veroorzaakte dat deze zaak dit jaar zoo bijzonder de aandacht trekt van deze Kamer. Tot vóór eenigen tijd was het gansche beheer opgedragen aan eene commissie; ik heb de overtuiging gekregen dat hare zorg niet voldoende was; daarom heb ik haar ontbonden en aan het hoofd van het ziekenhuis geplaatst een verantwoordelijk ambtenaar. Het collegie van curatoren wijdt alle zorg aan de verbetering der administratie, zoodat er alle grond is, te vertrouwen, dat van een te hoog crediet geen misbruik zal worden gemaakt.

Waarvoor is die som van f 110 000 noodig? Het zeer omvangrijke gebouw moet worden verwarmd en verlicht; er moet worden gezorgd voor voeding; alle huishoudelijke behoeften moeten worden vervuld; de geneesmiddelen vorderen eene zeer hooge uitgaaf, vooral ook het linnen-good. Dit zijn de voornaamste uitgaven.

Ik waardeer de groote zorg waarmede de geachte afgevaardigde uit de residentie deze som heeft vergeleken met de uitgaven eener andere instelling, mij uit eene vroegere betrekking van nabij bekend. De geachte afgevaardigde erkende echter zelf dat die vergelijking niet geheel opgaat, en ik geloof inderdaad dat zij ons niet leidt tot zekere resultaten. Men behoort te kennen het aantal verpleegden en verpleegdagen over zeker jaar in de eene en andere inrigting. Bovendien bestaan in het ziekenhuis te Leiden, dat tevens dient voor universitair onderwijs, tal van behoeften die zich in een gewoon ziekenhuis niet voordoen.

Is er controle over de administratie? Na het aangevoerde geef ik de verzekering dat al het mogelijke geschiedt om haar ordelijk in te rigten.

Een inventaris is aanwezig en wordt, gelijk vroeger, steeds bijgehouden.

Een rekenplichtig persoon is benoemd.

Inkomsten heeft het ziekenhuis zeer zeker, maar onvoorbereid op de vraag kan ik daaromtrent geen bepaalde mededeeling doen. Wanneer zoodanige zaken eenmaal geregeld zijn, worden ze behandeld in de comptabele bureaux en komen niet onder de aandacht van den Minister.

Dit kan ik nogtans mededeelen: een zeker aantal verpleegden wordt kosteloos opgenomen, ten gevolge der vrij groote bijdrage indertijd verstrekt door het gemeentebestuur in de kosten van aanbouw, ik meen tot een bedrag van f 125 000. Daarvoor bedong de gemeente voorregten voor hare ingezetenen.

Ten slotte. Ik maak geen ernstig bezwaar tegen het amendement: het ziekenhuis zal moeten blijven dienen voor het doel waartoe het bestemd is. Is de aangevraagde som

2. Staatsbegrooting voor het dienstjaar 1881. (Beraadslaging over de artt. 74—101 van hoofdstuk V.)

niet voldoende, dan zal ik de Kamer moeten naderen met een voorstel tot verhooging.

De heer **Rombach**: Mijnheer de Voorzitter! Met een enkel woord wensch ik de Vergadering voor dit amendement te waarschuwen.

Men bedenke wel, dat het Leidsche Rijksgasthuis niet vergeleken kan worden met andere gasthuizen; het is eene *leerinrigting*.

Uit dit oogpunt beschouwd kan men geene vergelijking ten opzichte der kosten maken met eene gewone inrigting tot ziekenverpleging. In de *leerinrigting* toch moeten zooveel mogelijk alle bedden bezet blijven, want dit is noodig voor de leerlingen. Daarom zullen er ook van buiten af zieken in moeten worden opgenomen, tot demonstratie van verschillende ziekten, zonder dat men acht geeft op den duur of op de kostbaarheid der geneeswijze als anderszins der ziekten. De kosten van zulk eene *leerinrigting* zullen dus altijd veel hooger zijn dan die van een gewoon gasthuis.

Het doet mij genoegen dat van de zijde van den Minister alle maatregelen genomen zijn, om te zorgen, dat geene gelden nutteloos gebruikt worden. Maar de Minister heeft zeer juist doen opmerken, dat, als dit amendement mogt aangenomen worden, en de som niet voldoende blijkt te zijn, de professoren niettemin zullen voortgaan zieken in hun gasthuis op te nemen, want zonder zieken zoude het onderwijs stilstaan. Dien ten gevolge zal de Minister dan verplicht zijn, later eene supplementaire begrooting in te dienen. Dit nu is waarlijk niet wenschelijk.

Dit amendement is verder gegrond op het feit, dat de vermeerderde uitgave een gevolg zoude zijn van het heerschen van den typhus in 1879, waarop men volgens de voorstellers van het amendement nu niet moet rekenen.

Indien in eene der steden van ons Rijk besmettelijke ziekten hebben geheerscht, is men er dan zeker van dat men daarvan een volgend jaar verschoond zal blijven? Kan men zulks van Leiden verzekeren?

De Commissie van Rapporteurs zegt bereid te zijn de som toe te staan, als die noodig is voor de ziekenverpleging. Maar veronderstelt, dat zulk eene groote som nu niet noodig zal zijn. Zij escompteert dit verschil in haar amendement dus als een toekomstig voordeel. Dat gaat te ver, en hetgeen men nu zoekt uit te sparen, zou in den loop van het jaar zelve wel eens in dubbele mate noodig kunnen zijn.

Daar er derhalve geen nut in deze voorgestelde bezuiniging steekt, zou het mijns inziens beter zijn om af te wachten, of het blijken zal, dat een volgend jaar eene minder groote som kan worden toegestemd. Ik geef dus der Commissie van Rapporteurs in bedenking om haar amendement in te trekken.

De heer **Sickesz**, lid der Commissie van Rapporteurs: Mijnheer de Voorzitter! Allereerst een woord tot den heer Rombach, die, ons amendement bestrijdende, zegt, dat hier geene sprake is van een gewoon ziekenhuis, maar van eene inrigting van onderwijs. Heel waar, Mijnheer de Voorzitter, maar dat is de vraag niet. Dit is het geval, dat wij staan voor eene raming, waarvan wij niets weten, die, zoo als de Wintgens meêre duidelijk heeft aangetoond, noch door specificatie noch door nadere toelichting is gemotiveerd.

Wanneer het blijkt uit duidelijke gegevens, dat de aangevraagde sommen noodig zijn, dan zal de Kamer die niet weigeren. Maar de thans aangevraagde sommen zijn blijkbaar te hoog, gebaseerd als ze zijn op bijzondere omstandigheden. Eene raming moet plaats hebben voor gewone, niet voor buitengewone omstandigheden, zoo als hier heeft plaats gehad. Na de verklaring van den Minister kan ik mij niet begrijpen hoe nog een lid dezer Kamer de post kan verdedigen.

En als ik nu tot de rede van den Minister kom, dan moet ik verklaren dat het mij genoegen heeft gedaan, Zijne Excellentie in het begin zijner rede te hebben hooren verklaren, dat aan zijn Departement geen aanbestedingen bij termijnen meer zullen plaats hebben, en dat men tot eenigen aanbouw niet meer zal overgaan vóór de plannen be-

kend zijn en men op de hoogte is van alles wat de inrigting betreft, zoodat wij, wat het Departement van Binnenlandsche Zaken aangaat, niet meer zullen staan voor dergelijke hooge uitgaven. De Kamer zal zich zeker verheugen over deze verklaring; ik hoop dan ook dat wij later in de lagere cijfers der begrooting deze goede voornemens van den Minister zullen herkennen.

De Minister heeft in het tweede gedeelte van zijne rede herhaald wat hij reeds in het schriftelijk debat verze-kerde, namelijk dat er geraamd was na hetgeen in 1879 noodig is geweest.

Ik moet er nog eens op wijzen, dat de Minister derhalve raamt naar een jaar waarin buitengewone omstandigheden tot hooge uitgaven hebben geleid, en in de tweede plaats naar uitgaven gedaan door een beheer, dat de Minister zelf erkent weelderig te zijn geweest. Dergelijke raming komt ons onjuist voor.

Nu zegt de Minister: »ik heb geen bezwaar tegen dit amendement, want wanneer het wordt aangenomen en er is meer geld noodig, dan kom ik toch weder tot de Kamer om dat meerdere te vragen". Het verwondert mij eenigzins dat de Minister dat antwoord gegeven heeft. Mij dunkt dat de Minister had moeten antwoorden: ik zal den administrateur en curatoren wijzen op het debat heden gevoerd; ik zal trachten de uitgaven te beperken en het personeel er op doen wijzen dat de Kamer wenschte dat er zuinigheid betracht worde. En wanneer nu de Minister later met eene wet tot verhooging van deze begrooting komt, hoop ik dat de Kamer zich het debat van heden herinneren zal, en geen gelden zal toestaan vóór zij door specificatie en duidelijke toelichting, behoorlijk op de hoogte gebracht zij van de strikte noodzakelijkheid der uitgaven.

De heer **Wintgens**: Ik meen nog een enkel woord te moeten zeggen naar aanleiding van hetgeen de heer Minister gezegd heeft en tot staving van mijn gevoelen, dat de Commissie van Rapporteurs een te beperkt standpunt heeft ingenomen.

Ik meen dat het bedrag van f 120 200 voor dit *materieel* ook voor gewone omstandigheden buitensporig kan worden genoemd. Ik wijs nogmaals op de vergelijking met de kosten voor het gansche materieel voor het leger, van de militaire ziekeninrigtingen en garnizoensinfirmieren, waarvoor ons wordt voorgesteld een bedrag van 430 000 gld. Voor het leger rekt men 38 000 verpleegdagen voor zieke militairen, tegen een gemiddelden verpleegprijs van 85 cents daags. Het cijfer der verpleegdagen in het ziekenhuis is ons niet bekend gemaakt. Men zegt mij dat er zijn 230 bedden; het werkelijk getal zieken kennen wij niet, maar dit een en ander moet ons nader bij eene volgende gelegenheid worden opgegeven.

Omtrent de *contrôle* heeft de Minister mij wel willen mededeelen — en daarvoor breng ik hem mijnen dank — dat door hem in het beheer van het ziekenhuis eene verandering gebragt is en dat zekere commissie is vervangen door een rekenplichtig persoon.

Is dit nu een *rekenplichtig* persoon in de administrative beteekenis, namelijk iemand, die cautie stelt voor zijn beheer en daarvan rekening en verantwoording aflegt? En wie controleert dien rekenplichtigen persoon? Wie ziet of zijn beheer betrouwbaar is geweest zoo als dat bij alle comptabele huishoudingen moet plaats hebben?

Eindelijk nog dit. De verantwoording van de inkomsten van het ziekenhuis.

De Minister heeft medegedeeld, dat, zoo hij meent zich te herinneren, eene som van f 125 000 door Leiden zou zijn bijgedragen tot het bedrag der oprigting, van f 800 000, die het ziekenhuis gekost heeft. Het is mogelijk dat in zoodanig geval Leiden voor zich zal hebben bedongen, dat sommige personen kosteloos in het ziekenhuis zouden worden opgenomen en verpleegd. Wij weten het niet. Ik weet echter dat ook andere gemeenten, zelfs in andere provincien gelegen, hare zieken er heen sturen en dat er particulieren zijn, die zich daar doen verplegen voor eigen rekening. Zijn er derhalve zoodanige personen, waarvoor wordt betaald, of die zich daar op eigen kosten bevinden, dan zijn er ook in-

42ste ZITTING. — 13 DECEMBER.

2. Staatsbegrooting voor het dienstjaar 1881. (Beraadslaging over de artt. 74—101 van hoofdstuk V.)

komsten en die moeten verantwoord worden en ook als zodanig gebragt in de wet op de middelen.

Het spreekt van zelf, dat de Minister dit punt nu niet dadelijk in alle deelen kan onderzoeken. Ik wijt het ook niet aan hem, als hij ons niet dadelijk alle inlichting verstrekken kan. Maar op dit punt moet het oog blijven gevestigd.

Even als voor 's Rijks veeartsenijschool te Utrecht het geval is, bij art. 12, letter *i*, der wet op de middelen, moeten ook de baten van dit ziekenhuis daarin worden opgenomen en aan de Rekenkamer verantwoord.

Ik meen mij daarom te moeten voorbehouden om, als die wet in behandeling wordt genomen, op dit punt nader terug te komen en dan aan de Regering te vragen, waar die gelden blijven; of zij een bijzonder fonds vormen, dan wel of zij behoorlijk aan de algemeene schatkist worden verantwoord.

De heer **Donner**: Ik meen in de eerste plaats dat het zonder vrucht zal zijn een amendement voor te stellen. De kosten van het ziekenhuis worden alleen geregeld door de behoefte. Er is geene som aan te geven, omdat het geene gewone huishouding is.

In de tweede plaats is het doen en bestemmen van de uitgaven voor het dagelijks onderhoud van het ziekenhuis eene zaak van vertrouwen.

Er is een directeur. Maar de vraag is welke magt hij bezit. Wie bepalen wat er noodig is? De professoren. En welke magt bezit nu de directeur tegenover die professoren?

Kan de directeur dan de eischen van professoren van de hand slaan? Neen. Ten slotte dus berust alles in handen van de professoren en wordt het onmogelijk om op eenige duizenden na te bepalen hoeveel er noodig zal zijn; het is geene gewone huishouding maar een ziekenhuis.

Uit de wijze waarop men redeneert over de inkomsten trek ik het besluit dat vele leden die inrigting niet schijnen te kennen. Wie bij magte is betaalt naar de klasse waarin hij begeert opgenomen te worden. De min- en onvermogenen worden kosteloos opgenomen, en dit niet slechts uit Leiden maar uit alle deelen des lands. Vergoeding van hunne verplegingskosten door diakonien of gemeentebesturen wordt niet gevorderd.

De heer **Six**, Minister van Binnenlandsche Zaken: Mijnheer de Voorzitter! Naar hetgeen ik zeide omtrent de veranderingen, in den laatsten tijd gebragt in de administratie van het ziekenhuis te Leiden, ligt het geheel in mijne bedoeling om curatoren opmerkzaam te maken op de tegenwoordige beraadslaging. Alleen daárom heb ik geen groot bezwaar tegen de vermindering willen maken, omdat het een post betreft, die in sommige omstandigheden overschreden moet worden en waarvoor verhooging moet aangevraagd worden, als de toegestane gelden niet voldoende zijn.

Ik heb echter alle vertrouwen dat er geen misbruik van het te hooge crediet zal gemaakt worden, en zelfs eenige hoop dat men ten gevolge der verbeterde administratie met minder zal kunnen toekomen dan is aangevraagd.

De geachte afgevaardigde uit de residentie is teruggekomen op zijne vergelijking tusschen het ziekenhuis en de militaire-ziekeninrigtingen. Ten bewijze echter hoe weinig zekerheid zulke vergelijkingen bieden, doe ik hem opmerken dat voor het ziekenhuis de grootste post van uitgaven in de f 110 000, schuilt in de uitgave voor geneesmiddelen, terwijl de militaire inrigtingen daarvan worden voorzien uit het magazijn.

De beraadslaging wordt gesloten.

Het amendement van de Commissie van Rapporteurs, strekkende om het cijfer van onderart. 84 te verminderen met f 22 000, wordt met 61 tegen 8 stemmen aangenomen.

Tegen hebben gestemd de heeren: Patijn, Rombach, van Eck, Haffmans, Idzerda, de Beaufort, Donner en van Kerkwijk.

Onderart. 84, thans luidende:

* Kosten voor aanbouw, onderhoud en verbetering, voor huur en lasten van gebouwen, voor aankoop van grond of gebouwen, voor onderhoud en aankoop van meubilair; voor aanvulling en uitbreiding der verzamelingen en hulpmiddelen voor het onderwijs, voor administratieve, huishoudelijke en andere uitgaven, f 224 600.",

wordt zonder hoofdelijke stemming goedgekeurd.

De **Voorzitter**: Ik stel thans voor de verdere beraadslaging te schorsen tot hedenavond ten acht ure.

Dienovereenkomstig wordt besloten.

De **Voorzitter**: Verder heb ik de eer aan de Vergadering voor te stellen, de behandeling van de navolgende wetsontwerpen in de door mij op te noemen volgorde, aan te vangen op aanstaanden Woensdag des voormiddags ten tien ure, terwijl dan op den gewonen tijd, ten elf ure, met de beraadslaging over de Staatsbegrooting voor 1881 zal worden voortgegaan, tot dat de lijst der wetsontwerpen zal zijn afgedaan.

Dienovereenkomstig wordt besloten.

Die wetsontwerpen zijn:

bekrachtiging eener dading met de maatschap »de Johannes-Kerkhovenpolder" over den eigendom van den Johannes-Kerkhovenpolder en van de daarvoor liggende slikken in den Dollard;

wijziging van hoofdstuk VII B der Staatsbegrooting voor 1879;

bekrachtiging van den onderhandschen verkoop aan den dorpspolder van Ammerzoden en Well van een gedeelte eener plaat in de Maas onder de gemeente Ammerzoden;

regeling der ontvangsten en uitgaven van het pensioen-fonds voor burgerlijke ambtenaren over het jaar 1881;

vaststelling van de begrooting van het Fonds voortspruitende uit de kooprijzen van domeinen voor 1881;

bekrachtiging eener ruiling van gronden met de gemeente Amsterdam;

verlooging van hoofdstuk VIII der Staatsbegrooting voor het dienstjaar 1880;

vaststelling der begrooting van de Algemeene Landsdrukkerij, dienst 1881;

verhooging van hoofdstuk V der Staatsbegrooting voor 1880;

wijziging der begrooting van uitgaven voor den aanleg van Staatsspoorwegen over 1879;

voorziening in een verschil betreffende eene vordering ten laste van den Staat;

verhooging en wijziging van hoofdstuk IX der Staatsbegrooting voor het dienstjaar 1880;

wijziging van art. 70 der wet van 9 April 1875 (*Staatsblad* n°. 67) tot regeling van de dienst en het gebruik der spoorwegen;

naturalisatie van H. F. A. M. Buschhammer en zes anderen;

naturalisatie van G. F. C. L. Fuldner en zes anderen;

wijziging der begrooting van Nederlandsch Indie voor het dienstjaar 1879 (hoofdstuk I, Uitgaven in Nederland).

Daarna wordt de vergadering geschorst tot des avonds ten acht ure.

2. Staatsbegroting voor het dienstjaar 1881. (Beraadslaging over de artt. 74—101 van hoofdstuk V.)

AVONDZITTING.

(GEOPEND TEN 8 URE.)

Aan de orde is de voortzetting der behandeling van het WETSONTWERP TOT VASTSTELLING VAN HOOFDSTUK V DER STAATSBEGROTING VOOR 1881 (DEPARTEMENT VAN BINNENLANDSCHE ZAKEN).

Onderart. 85 wordt zonder beraadslaging en zonder hoofdelijke stemming goedgekeurd.

Beraadslaging over *onderart. 86*, luidende:

» Jaarwedden, personele toelagen en verdere belooningen der hoogleeraren van de onderscheidene faculteiten, der lectoren en van de overige ambtenaren en bedienden, f 244 545.»

De **Voorzitter**: Door de Commissie van Rapporteurs is op dit onderartikel een amendement voorgesteld, strekkende om het cijfer met f 700 te verminderen.

De heer **Stickesz**, lid der Commissie van Rapporteurs: Ik geloof dat ik volstaan kan met te verwijzen naar de schriftelijke toelichting, die wij bij dit amendement gevoegd hebben. Wij hebben hier te doen met verhoogingen die niet gemotiveerd zijn.

De heer **Corver Hooft**: Onafhankelijk van het amendement dat door de Commissie van Rapporteurs op dit artikel is voorgesteld, wensch ik op hetzelfde artikel een ander amendement voor te stellen. Ik begrijp, dat het noodig is zuinig te zijn ook op onzen tijd.

Ik zal mij bepalen tot het voorstellen van het amendement; mogt het niet ondersteund worden, dan is nadere toelichting overbodig. Ik stel dus voor art 86 te verminderen met f 2000, en wel met het doel om den lector in het Sanskriet aan de akademie te Utrecht te supprimeren.

Het amendement van den heer Corver Hooft wordt ondersteund door de heeren Seret, Reekers, Keuchenius, van Kerkwijk, van Rees en van der Schrieck, en komt mitsdien in beraadslaging.

De heer **Corver Hooft** verkrijgt het woord tot toelichting van zijn amendement en zegt:

Een enkel woord, Mijnheer de Voorzitter! Bij de wet op het hooger onderwijs is bepaald dat aan minstens ééne Universiteit onderwijs in het Sanskriet zal worden gegeven.

Daaraan is voldaan, en nu komt het mij voor, dat het hier onderwijs geldt in een zóó speciaal vak, dat slechts door weinigen wordt beoefend, dat men kan rekenen, dat, wanneer aan ééne der drie Universiteiten onderwijs daarin gegeven wordt, volkomen aan de behoeften der studerende jongelieden zal zijn voldaan.

Naar mijne meening is het dus onnoodig gelden uit te trekken tot bezoldiging van een persoon, die ja zeker de bevoegdheid zal bezitten om dat onderwijs te geven en naar wij hopen kunnen daartoe volkomen bereid en bekwaam zal zijn, maar die — al bestond die leerstoel — wegens gebrek aan studenten meestal zonder hoorders zal zijn en dus niet in de gelegenheid zal wezen zijne bekwaamheden ten nutte van de studerende Nederlandsche jongelingschap te besteden.

Men zal hiertegen waarschijnlijk aanvoeren, dat voor een doctoraat in de faculteit der letterkunde deze studie onmisbaar is, daar voor dit doctoraat dit vak in het akademisch statuut is voorgeschreven. Maar ik antwoord daarop, dat de wet op het hooger onderwijs dit niet eischt en alzoo het akademisch statuut eene uitbreiding dier wet behelst, en niet alleen hare uitvoering. Het geldt hier toch een vak, dat, volgens de wet, slechts aan ééne der Universiteiten behoeft te worden onderwezen.

Uit het akademisch statuut vloeit derhalve de noodzake-

lijkheid van deze uitgaaf niet voort. Mogt er van particuliere zijde gelegenheid komen om aan meer dan ééne akademie onderwijs in het Sanskriet te erlangen, ik zal er mij zeker over verheugen, als van die gelegenheid gebruik wordt gemaakt, maar voor dat onderwijs geld beschikbaar te stellen, acht ik niet noodzakelijk.

De heer **Cremers**. Mijnheer de Voorzitter! Ik geloof dat de vorige geachte spreker onder een dubbel misverstand verkeert. In de eerste plaats gaat hij uit van de veronderstelling dat het onderwijs in het Sanskriet te Utrecht zal worden uitgebreid in dezelfde mate als te Leiden het geval is, waar een leerstoel voor het Sanskriet in zijn ganschen omvang is opgericht. Dit is echter het geval niet. Bedrieg ik mij niet, dan zal te Utrecht slechts onderwijs worden gegeven in de beginselen van het Sanskriet, maar tevens in de oud-Germaansche talen, dat wil zeggen: in het Anglo-Saxisch, in het Gothisch en in het oud- en midden-Germaansch.

In de tweede plaats is door het akademisch statuut geen uitbreiding gegeven aan de wet, want bij de wet werd wel bepaald dat slechts aan ééne Universiteit behoefde te zijn een hoogleeraar in het Sanskriet in dien uitgebreiden zin, als ik straks aangaf, maar er is wel degelijk vroeger bij de behandeling van de wet op het hooger onderwijs aan gedacht, dat aan elke Universiteit onderwijs zou worden gegeven in de beginselen van het Sanskriet, als noodig voor de vergelijkende taalstudie.

Nu dit amendement zoo raauwelijks in de Vergadering wordt geworpen, ben ik wel verplicht, dit punt breder te behandelen. Bij de behandeling van deze zaak — het was, geloof ik, bij art. 32 der wet op het hooger onderwijs, waarbij besloten is dat er drie Rijkswijsbeheersers zouden zijn — is er veel over gesproken, of het noodig zou zijn, aan de verschillende Universiteiten in de verschillende vakken even veel hoogleeraren aan te stellen. Een groot verschil van gevoelen bestond er toen niet over, maar toch was er bij de Commissie van Rapporteurs wel eenige strekking om meer uitbreiding te geven daar, waar die wenschelijk zou zijn, ook voor niet verplichte vakken, terwijl bij den Minister Heemskerk, onder anderen gesteund door den heer Kappeyne, wel eenige vrees scheen te bestaan voor al te groote uitbreiding. Maar toch waren allen het eens dat aan elke Universiteit onderwijs moet worden gegeven in die vakken, die verplichtend zijn gesteld voor examenen. Het gezond verstand zegt dat dit noodzakelijk is. En nu is dit ook bepaald noodig voor de beginselen van Sanskriet. Ook wanneer het niet bij de wet voorgeschreven ware, dan toch zouden de beginselen van Sanskriet bepaald noodig zijn als grondslag van vergelijkende taalstudie. De ontdekking, als ik het zoo noemen mag, van die oude taal is, zoo als Max Müller zeide, de electrieke vonk geweest die leven heeft gegeven aan de vergelijkende taalstudie. Bij de behandeling van art. 32 der wet op het hooger onderwijs heeft onder anderen de heer Jonckbloet medegedeeld dat een man, die zijn geheele leven besteed had aan het onderwijs en de studie van Grieksch en Latijn, getuigd had dat tegenwoordig ook voor die talen uit een linguïstisch standpunt het Sanskriet als grondslag noodzakelijk is. De heer Kappeyne, die niet voor groote uitbreiding was, zeide: »Ik kan mij geene letterkundige faculteit denken waarin de vergelijkende linguïstiek niet eenigermate vertegenwoordigd is en daarvoor is onderwijs in het Sanskriet onmisbaar. Dit wil nu niet zeggen dat het onderwijs in Sanskriet in den ganschen omvang, in taal- en letterkunde, noodig is. Daarop doelde ook de heer Heemskerk, toen hij zeide niet te willen dat de oprichting van drie leerstoelen voor het Sanskriet door de wet zou worden voorgeschreven, omdat geen vooruitzicht bestond dat men dadelijk voor ééne geschikte bezetting zou kunnen zorgen. »Men moet» zeide hij »geene eischen in de wet verbindend stellen zonder dat men de zekerheid heeft dat daaraan zal kunnen worden voldaan. Ook de heer Kappeyne zeide dat het onnoodig was die taal in haar ganschen omvang vertegenwoordigd te hebben aan drie Universiteiten. Maar het blijkt ten duidelijkste dat de Minister het onderwijs in de beginselen

2. Staatsbegrooting voor het dienstjaar 1881. (Beraadslaging over de artt. 74—101 van hoofdstuk V.)

van Sanskriet aan alle Universiteiten noodzakelijk achtte, dat hij, even als de heer Kappeyne, meende, dat er geene letterkundige faculteit *gedacht* kon worden, waarin de vergelijkende taalstudie niet vertegenwoordigd is, en dat daarvoor het onderwijs in het Sanskriet *onmisbaar* is. Immers plaatste hij in het akademisch statuut, onder de vakken, waarin examen moet worden afgelegd, de beginselen van het Sanskriet *bovenaan*. Daarop volgen onmiddellijk de beginselen der vergelijkende Indo-Germaansche taalwetenschap in het algemeen en der Germaansche in het bijzonder.

Vroeger, in de zitting van 17 Maart, had de Minister woordelijk verklaard: »de grondslag der regeling moet deze zijn, dat de studenten onderwezen worden in alle vakken, waarin zij geëxamineerd worden, willen zij den doctoralen graad die hunne loopbaan bekroont erlangen.»

Vóór eenige dagen werd het amendement omtrent het statistisch bureau aangenomen; dat deed mij leed, maar daar gold het althans geene noodzakelijke uitgave; men kan daar nog wel een paar jaar meê wachten; er was geen *periculum in mora*. Hier wel; voor het doctoraal examen wordt in de eerste plaats vereischt de kennis der beginselen van het Sanskriet, daarna ook van de beginselen der oud-Germaansche talen, en ook daarin zal onderwezen worden door dezen lector.

Te Utrecht leggen verschillende jongelingen zich met ijver toe op het verwerven van den titel van doctor in de Nederlandsche letterkunde; te Groningen 10. Dezelfde vakken, thans te Leiden onderwezen door 5 hoogleeraren, worden te Utrecht onderwezen door één, en deze, hoe uitstekend bekwaam ook, heeft, volgens de Memorie van Antwoord, zich niet in staat geacht onderrigt te geven in de beginselen van het Sanskriet. Terwijl de hoogleeraren de Vries en Jonckbloet vroeger hebben verklaard dat thans de taalstudien zoo uitgebreid zijn, dat één hoogleeraar daarvoor niet meer voldoende is om alleen de Nederlandsche taal- en letterkunde te onderwijzen, moet te Utrecht één geleerde onderwijs geven in de lexicographie, het Sanskriet, de vergelijkende grammatica en de oude Germaansche talen, de vaderlandsche geschiedenis, de geschiedenis der Nederlandsche letterkunde en de aesthetica! Aan dien man wil de Regering voorloopig slechts een lector toevoegen, en dit weinige is voor den geachten voorsteller van het amendement zelfs nog te veel.

Wordt dit aangenomen, dan worden allen die zich hebben toegelegd op de studie der Nederlandsche taal- en letterkunde uit Utrecht verjaagd. Een der gewigtigste leer vakken wordt feitelijk uit de wet geschrapt, en de hoogleeraar die thans zich daar nog bevindt zal geen toehoorders meer hebben en dus overbodig zijn. Langs een zijdelingschen weg zou men de Rijks-Universiteit te Utrecht vernietigen of althans tot een *atheneum* verlagen, en daarom moet ik ernstig de aanneming van het amendement ontraden.

De heer **Schaepman**: Mijnheer de Voorzitter! Het is zeker een hoogst aangenaam verschijnsel, dat in deze Kamer over een rauwelijks in de Vergadering geworpen amendement met zooveel uitvoerigheid en kennis van zaken wordt gesproken, als zoo even geschiedde door den geachten bestrijder van dat amendement. De treurige voorspelling, waarmede hij zijne rede besloot, kan mij echter niet nopen om tegen het amendement te stemmen. Integendeel, ik geloof dat de Vergadering in dezen stand van zaken en tegenover de wet op het hooger onderwijs, die inderdaad eene verkwistingwet genoemd kan worden, niet beter kan doen dan de uitgaven door deze wet gevorderd, tot het minst mogelijke te beperken.

Daar nu in de wet geschreven staat, dat ten minste aan ééne Universiteit een leerstoel in het Sanskriet zal bestaan, zoo acht ik het volkomen voldoende wanneer die leerstoel aan ééne hoogeschool gevonden wordt.

Wat de geachte spreker tot bestrijding van het amendement gezegd heeft ten opzichte van de meening, dat de kennis der beginselen van het Sanskriet voor de studie der vergelijkende taalstudie onmisbaar is — daarin zal ik hem niet tegenspreken. Maar ik veroorloof mij hem te doen

opmerken, dat die kennis tot zeer weinig kan beperkt blijve en daarvoor inderdaad niet meer dan één leerstoel in een land als het onze wordt gevorderd.

Nu blijft men zeggen, dat op die wijze de wet op het hooger onderwijs niet wordt uitgevoerd. Ik meen dit te mogen bestrijden. Het examen in de beginselen van het Sanskriet wordt alleen gevorderd voor het *doctoraal examen*, en wanneer nu de hoogleeraar in de Nederlandsche taal en letterkunde te Utrecht zijne leerlingen overigens tot het doctoraal examen heeft voorbereid, zal het dezen inderdaad geene moeite kosten, een korten tijd te Leiden te gaan hospiteren en daar de noodige kennis van het Sanskriet te verkrijgen. Nog eene andere overweging: de leerstoel in het Sanskriet te Leiden is in zeker opzicht nog van jonge dagteekening en wordt ingenomen door een man van Europeesche vermaardheid, maar vóór deze geleerde dien leerstoel innam, werd dit leervak te Leiden niet onderwezen. Toch hebben wij aan de tijdgenooten van en zelfs aan de ouderen van dienzelfden man de uitbreiding onzer taalstudien te danken. De Vries en Jonckbloet, Terwinkkel en Eelco Verwijs, van Vloten en Alberdingk Thijm hebben nooit lessen in het Sanskriet aan de Universiteit te Leiden bijgewoond, en toch hebben zij tot de studie en kennis der Nederlandsche taal in al hare takken, van hare oudste wortels tot hare nieuwste bloesems toe, het meest bijgedragen, om lat de kennis der beginselen van het Sanskriet, die voor vergelijkende taalstudie en kennis der Nederlandsche taal noodig is, door autodidactie volkomen kan verkregen worden en voortreffelijke handboeken daarvoor bestaan.

Her is mijns inziens beter voor onze studerende jongelingschap, haar niet te veel geriefelijkheden voor de studie te verschaffen, en aan hen, die zich willen wijden aan de studie der Nederlandsche taal, liever den weg ietwat moeilijk te maken, dan zóó gemakkelijk, dat de schatkist daaronder lijdt.

Nog eene andere overweging, geput uit het Verslag over het hooger onderwijs over 1878 en 1879. In dat Verslag vindt men dat bij den hoogleeraar Kern te Leiden vijf studenten de lessen over de grammatica van het Sanskriet gedurende twee uren per week hebben gevolgd. Wanneer er nu een zoodanige ijver om zich van die beginselen van het Sanskriet meester te maken bestaat, dan geloof ik niet dat deze Kamer geregtvaardigd zou zijn in haar besluit om daarvoor een nieuwen post op deze begrooting te brengen.

De heer **Sickesz**, lid der Commissie van Rapporteurs: Ook de Commissie van Rapporteurs heeft ernstig overwogen, of zij, ook naar aanleiding van de opmerkingen in het Voorloopig Verslag, zou voorstellen om dezen post met f 2000 te verminderen. De Commissie heeft evenwel besloten dit niet te doen om de overwegingen, reeds medegedeeld door den heer Cremers, maar bovenal omdat het onbillijk zou zijn tegenover de Akademie te Utrecht. Waar in Leiden en in Groningen in het Sanskriet les gegeven wordt, daar achtte de Commissie het onbillijk dat de Utrechtsche studenten niet in de gelegenheid gesteld zouden worden een dergelijk collegie te kunnen houden.

Nu zegt de heer Schaepman wel, dat ook zonder dergelijk collegie de bekwaamheid in het Sanskriet kan worden opgedaan, waarvan men de blijken moet geven bij het doctoraal examen, maar het ligt in den aard der zaak, dat de studenten bij uitsluiting zouden kiezen die akademie, waar zij op de beste en gemakkelijkste wijze de gelegenheid vinden om de kennis, waarvan zij bij hun examen blijk moeten geven, op te doen. Men zou dus de studenten als het ware dwingen niet te Utrecht maar te Leiden of te Groningen te gaan studeren. Om die redenen van billijkheid tegenover de Akademie te Utrecht, heeft de Commissie besloten het amendement niet in te dienen.

De heer **van Asch van Wijck**: Mijnheer de Voorzitter! Ik geloof dat hier de zuinigheid de wijsheid bedriegt. Ik geef gaarne alle hulde aan de financiële kennis en inzichten van den geachten voorsteller van het amendement, maar

2. Staatsbegroting voor het dienstjaar 1881. (Beraadslaging over de artt. 74—101 van hoofdstuk V.)

het geld mag hier geen hoofdzaak zijn. Ik hecht in deze groote waarde aan het oordeel van de letterkundige faculteiten der drie universiteiten: die hebben toch eenparig aan de senaten geadviseerd dat zij de kennis der beginselen van het Sanskriet onmisbaar verklaarden voor den doctor in de Nederlandsche letterkunde. Wanneer nu die ervaren mannen zoolanig advies hebben uitgebragt, dan is het volkomen te regtvaardigen dat bij art. 2 van het Koninklijk besluit van 27 April 1877 (*Staatsblad* n°. 87) het Sanskriet als noodig voor dat doctoraal examen is voorgeschreven. Wordt nu in dat vak alleen aan de universiteit te Leiden onderwijs gegeven, dan zouden de studenten in de Nederlandsche letterkunde van Utrecht en Groningen verplicht worden hunne kennis daarin aldaar te moeten gaan opdoen. Nu bij de wet op het hooger onderwijs het bestaan van drie Rijksuniversiteiten is aangenomen, is het ook niet meer dan billijk en regtmatig, dat ook voor elk vakexamen aan de drie universiteiten gelegenheid bestaat om zich daarin te bekwamen. De bewering van den geachten afgevaardigde uit Breda, dat men het de studerende jeugd niet te gemakkelijk moet maken, komt mij vreemd voor. De Kamer zou, mijns inziens, verkeerd doen indien zij dit amendement aannam.

Wanneer men bedenkt dat te Leiden 15 hoogleeraren en een lector in de faculteit van bespiegelende wijsbegeerte en letteren en in die te Groningen 8 hoogleeraren zijn en in Utrecht slechts 6 hoogleeraren, dan kan men de aanstelling van een lector bij die faculteit geene overdrijving achten. Nu zich daarvoor de gelegenheid schijnt voor te doen, zoude ik de aanstelling van een lector in dat vak zeer gewenscht oordeelen.

Ik vertrouw dat de Kamer het amendement tot schrapping van dezen post, niet zal aannemen.

De heer **Six**, *Minister van Binnenlandsche Zaken*: Ook de oogen van den Minister zijn niet gesloten voor de hooge uitgaven, waartoe de uitvoering van de wet op het hooger onderwijs verplicht. Is hij er toe overgegaan een voorstel tot geringe verhoging dier uitgaven — voor het personeel — aan het oordeel der Kamer te onderwerpen, hij deed dit niet dan noode en na nauwgezet onderzoek.

Dit geldt in de eerste plaats voor de sommen, die de Commissie van Rapporteurs wenscht te doen vervallen. Ik heb de verhoging voor enkele verdienstelijke ambtenaren aan de Universiteit te Utrecht niet voorgesteld, dan nadat ik uit de mededeelingen van het collegie van curatoren de overtuiging geput had, dat hier niet alleen eene verhoging gewenscht werd, omdat de titularissen in bezoldiging gelijk zouden staan met anderen, maar omdat die mannen inderdaad om hunne werkzaamheden, om hun ijver, om hunne diensten billijke aanspraak hebben op de belooning, die hun thans wordt toegedacht.

En wat nu betreft het voorstel tot het aanstellen van een lector in het Sanskriet te Utrecht, in den aanvang van dit jaar bereikten mij klagen van literatoren, studerende aan de Universiteiten te Utrecht en te Groningen, dat, terwijl het akademisch statuut, hetwelk — zoo als de geëerde spreker uit Zuidhorn zoo even uitvoerig herinnerde — is vastgesteld overeenkomstig het advies van de gezamenlijke senaten, den doctorandus onderwerpt aan het examen in de beginselen van het Sanskriet en van de Indo-Germaansche talen, daarin noch te Utrecht, noch te Groningen onderwijs gegeven wordt.

Het was er ver van af dat ik dadelijk besloot aan die klagen te gemoet te komen; ik heb eerst aan de senaten van de Universiteiten de vraag gedaan of er bezwaar tegen zou zijn, voorloopig aan de Universiteiten te Utrecht en te Groningen de doctorandi van dat examen in het Sanskriet vrij te stellen? Op die vraag ontving ik de meest besliste antwoorden. Een der senaten verklaarde pertinent dat het Sanskriet bij het doctoraal examen in geen deele kan gemist worden. Hij acht de beginselen van het Sanskriet volstrekt onontbeerlijk voor eene vergelijkende taalstudie, bijzonder van het Nederlandsch. — Een andere senaat oordeelt geenszins gunstig over de vrijstelling, die ik welligt mogelijk achtte. Zij zou twee soorten van doctoren in het leven

roepen, eene die onvolledig, eene andere die behoorlijk wordt opgeleid. Liever dan vrijstelling geven zou die senaat den candidaat verplicht willen zien zich naar de universiteit te begeven, waar het Sanskriet wordt onderwezen; maar die dwang ware onbillijk. — De derde senaat had ook zeer ernstige bezwaren; de studie der Nederlandsche philologie zou zonder kennis van het Sanskriet bepaald schade lijden. De vrijstelling zou zich moeten uitstrekken tot de studie der Indo-Germaansche talen, en zoodoende liet men de helft der eischen van het doctorale examen vervallen.

De Kamer, bekend gemaakt met dit eenparig advies, op zoo deugdelijke gronden uitgebragt, zal toch wel niet in gebreke willen blijven om in de behoeften te Groningen en Utrecht te voorzien.

De geachte afgevaardigde uit Breda zegt dat vroeger uitstekende geleerden zijn gevormd, terwijl geen leerstoel in het Sanskriet bekend was. Het is volkomen waar, Mijnheer de President, maar die opmerking kan voor onzen tijd geen betekenis hebben, omdat nu voor de aflegging van het doctoraal examen kennis van het Sanskriet wordt gevorderd. Toen werd dit niet geëischt. Maar — zeide die spreker — men moet het den jongelui niet te gemakkelijk maken; uit handboeken kunnen zij zich genoegzame kennis van die taal verwerven. Mij dunkt dit argument zou men kunnen doen gelden voor schier alle vakken van wetenschap; in menig vak kan men, bij de steeds uitgebreide literatuur, autodidact worden. De toepassing van die waarheid zou kunnen leiden tot de opheffing van menigen leerstoel aan de universiteiten.

Op grond van weinig getrouw collegiebezoek zou men tot gelijk besluit kunnen geraken; doch laat ons hopen dat dit ongunstig verschijnsel van voorbijgaanden aard zal zijn. Het is deels het gevolg van financiële bepalingen, wier herziening bij de Kamer wordt overwogen.

Mijnheer de Voorzitter, Nederland bezit nu eenmaal drie universiteiten. Dikwijls is de wensch ook in deze Kamer uitgedrukt, dat haar getal moge worden vermindert, maar de tijd, waarop het daartoe komen zal, ligt — geloof ik — nog in een zeer verward verschiep. Nu de universiteiten bestaan, zou het niet geoorloofd zijn ze te doen onttaarden in vakscholen, en dien weg gaat men op, wanneer men, uit zuinigheid, de studenten van de eene of andere faculteit er toe noopt zich aan ééne Universiteit te vereenigen.

De heer **Corver Hooft**: Mijnheer de Voorzitter! Bij het voorstellen van dit amendement is mijn standpunt de wet op het hooger onderwijs; de Minister daarentegen heeft klagen ontvangen over het akademisch statuut en de aanleiding daartoe moet nu weggenomen worden, zonder dat men eigenlijk bepaald vraagt in hoever die klagen, de wet op het hooger onderwijs in aanmerking genomen, billijk zijn.

Ik erken volkomen dat de Minister den natuurlijken, officiële weg heeft gevolgd en aan de akademische senaten gevraagd welk gewigt zij aan die klagen hechtten. De akademische senaten hebben daarop geantwoord dat men aan de universiteiten onderwijs in het Sanskriet behoorde te geven. Wetenschappelijk gevormde mannen geven altijd den raad om alles te leeren wat in het belang van de wetenschap is, maar in dit geval behoefde men den senaat niet te raadplegen. Wanneer ik curator van eene akademie was zou ik waarschijnlijk eveneens zeggen dat het zeer wenschelijk was dat er niet alleen aan de akademie onderwijs in het Sanskriet gegeven werd, maar ook in eene menigte andere vakken.

De Minister is echter daar om te oordeelen of die wenschen geregvaardigd zijn en waardig om er zulke groote uitgaven voor te doen. En dit geloof ik in dit geval niet, wanneer ik let op het gering getal jongelieden, die van dat onderwijs zullen gebruik maken.

Met korte woorden heeft de geachte rapporteur, de heer Sikesz, ons medegedeeld waarom de Commissie van Rapporteurs de vrijheid niet heeft gevonden om de betrekking van lector in het Sanskriet niet te laten vervallen. Het

2. Staatsbegroting voor het dienstjaar 1881. (Beraadslaging over de artt. 74—101 van hoofdstuk V.)

berust eigenlijk op hetzelfde denkbeeld; de verschillende akademien moeten te dien opzichte gelijk zijn.

Hetgeen door den geachten spreker uit Amersfoort is opgemerkt, is eigenlijk hetzelfde; bij allen bestaat de zucht tot uitbreiding van alle mogelijke instellingen van onderwijs en wetenschap.

Door den geachten spreker uit Zuidhorn is de aandacht gevestigd op het rauwelijks indienen van dit amendement, maar ik moet doen opmerken dat in de stukken de zaak toch uitvoerig behandeld is.

Ik had gaarne gezien dat een ander met onderwijszaken meer vertrouwd op zich had genomen om de Vergadering in de gelegenheid te stellen om haar oordeel over deze speciale quaestie te uiten. Toen echter op het laatste oogenblik geen amendement was ingediend, heb ik de vrijheid genomen dit te doen.

Dezelfde spreker heeft de aandacht gevestigd op het groote getal vakken, dat door denzelfden hoogleeraar wordt onderwezen.

Als ik den geachten spreker goed verstaan heb, dan heeft hij onder anderen ook niet gewaagd van het speciale vak van letterkunde, en van de aesthetica. Ik verklaar echter niet wel te begrijpen hoe men letterkunde kan onderwijzen zonder aesthetica, evenmin als het onderwijs in de aesthetiek geheel van dat in de letterkunde afgescheiden kan worden.

Maar het is noodig, zegt men, dat overal gelegenheid zij onderwijs te ontvangen in het Sanskriet, want dat is de onmisbare grondslag voor de vergelijkende taalstudie.

Die vergelijkende taalstudie is zoo jong niet, en veel ouder dan de kennis van het Sanskriet. Men heeft de studie uitgebreid en er eene nieuwe rigting aan gegeven.

Reeds in de vorige eeuw zijn er voortreffelijke werken geschreven over vergelijkende taalstudie, ik heb slechts te noemen: *le Monde Primitif* door *Court de Gebelin*.

Men ziet daaruit, dat er toen reeds ernstige studie van dat vak gemaakt werd, zonder dat men tot de kennis van het Sanskriet was doorgedrongen.

Mag ik deze vraag rigten tot den geachten afgevaardigden uit Zuidhorn en tot den Minister: wanneer inderdaad die vergelijkende taalstudie zoo hoogst noodzakelijk is, wanneer de kennis van het Sanskriet een eerste vereischte is, mag ik dan de onderstelling niet maken, dat de hoogleeraren in de letterkunde ook wel in staat zullen zijn onderwijs te geven in dat bijvak, hetwelk als den hoeksteen van hunne studie moet worden beschouwd? Het is dus niet noodig voor dit vak nog een afzonderlijken lector aan te stellen.

Om deze redenen meen ik het amendement te moeten handhaven.

De heer **Rüell**: Het was mijn voornemen niet, Mijnheer de President, wegens redenen, die de Vergadering wel zal kunnen begrijpen, mij in dit debat te mengen, maar de rede die de geachte afgevaardigde uit Breda ten beste heeft gegeven, heeft mij van dit voornemen doen afzien.

Toen de geachte afgevaardigde opstond, was ik volkomen onbekend met de rigting die zijn betoog zou nemen; doch het stond bij mij vast, dat hetgeen hij zou aanvoeren, de zaak zou beslissen en eene definitieve kritiek zou zijn of van het Regerings-voorstel, of van het amendement. Van dien geachten afgevaardigde, die zoo uitstekend met de Nederlandsche taalstudie en letterkunde vertrouwd is, konde, zoo dacht mij, slechts een betoog worden gewacht dat aan allen strijd ten deze een einde maakte. Een van beiden had kunnen geschieden: of de geachte afgevaardigde uit Breda had op grond van redenen zich kunnen verzetten tegen hetgeen het eenstemmig advies is geweest van al degenen die op dit gebied als deskundigen zijn erkend, zoo als en door den geachten afgevaardigde uit Zuidhorn, en door den Minister van Binnenlandsche Zaken — voor wier warme verdediging van dezen post ik hun dank zeg — zoo uitvoerig is aangetoond; of hij had zich kunnen vereenigen met deze geleerden, en het overwegend belang der hierbedoelde taalstudie aantoonend,

daardoor het amendement in het hart treffen en vernietigen.

De geachte afgevaardigde sleepte den laatsten weg niet in — en wie zoude dit wraken indien zijne overtuiging hem dit verbood — maar, en dit is erger, ook het eerste liet hij na; want — de geachte afgevaardigde hield het mij ten goede — zijne argumentatie tegen het nut en het belang van het hierbedoeld studievak was, uit een wetenschappelijk oogpunt, beneden zijne waardigheid en wél verdiende reputatie. Slechts twee gronden zijn door hem aangevoerd, meer niet.

In de eerste plaats heeft de geachte afgevaardigde gezegd: die kennis van de beginselen van het Sanskriet en hetgeen daarmee samenhangt — op éénstemmig advies van de mannen der wetenschap tot examen-vak gemaakt — kan men uit een handboek zeer goed leeren.

Mijnheer de Voorzitter! Toen ik dit uit den mond van den geachten afgevaardigde vernam, vertrouwde ik nauwelijks mijn gehoor. Hoe? Vrij algemeen wordt *als grief* — verdiend of onverdiend, ik laat dit thans in het midden — tegen ons tegenwoordig stelsel van hooger onderwijs aangevoerd, dat het de rigting in de hand werkt, om niet meer op de collegien de lessen aan te hooren, maar om thuis alles uit handboeken aan te leeren, en nu komteen zoo uitnemend geleerde en uitnemend docent te gelijk, als de geachte afgevaardigde, voetstoots verklaren, dat dit juist in het welbegrepen belang der wetenschap is, en dat het beter is uit de handboeken te leeren, dan op het collegie met den hoogleeraar of den lector de beginselen der wetenschap te bespreken en te bestuderen!

In de tweede plaats heeft de geachte spreker gezegd, dat slechts 5 jongelieden zich te Leiden in dat vak oefenen onder de leiding van professor Kern. Mijnheer de Voorzitter, dit is een bewijs, dat de geachte spreker met den inhoud der gewisselde stukken niet ten volle bekend is. Wanneer dat toch het geval ware dan zou hij op bladz. 13 der *Memorie van Beantwoording* hebben kunnen zien, dat in Groningen, waar zeker niet meer literatoren zijn dan te Utrecht, reeds nu 8 jongelieden zijn, die zich toeleggen op de studie voor het doctoraat in de letterkunde. Ik weiger dan ook, Mijnheer de President, voor alsnog te gelooven, dat eene nauwkeurige toetsing van hetgeen vóór en tegen dit amendement in het belang der wetenschap is aangevoerd, de Vergadering er toe zal leiden om dit crediet af te stemmen. Maar, Mijnheer de President, ik mag dan ook niet verheelen, dat naar mijn oordeel in de woorden waarmede de heer Schaepman zijne rede aanving eigenlijk de beginselen, de gronden zijner oppositie lagen, eener oppositie echter die veel verder reikt dan deze post, eene oppositie, die gekant is tegen een der fundamentele beginselen van ons hooger onderwijs, tegen onze drie Universiteiten. Ik zal echter den geachten afgevaardigde op dien weg niet volgen; dat beginsel is buiten het debat, en ik wenschte alleen te kennen te geven dat reactie tegen dat beginsel, mijns inziens, de eigenlijke resumtie is van hetgeen de geachte spreker zoo even ten beste gaf.

Ik herhaal het, ik hoop en verwacht dat de Vergadering dit artikel niet zal verwerpen en niet zal medegaan met een amendement, ongemotiveerd met het oog op de belangen der wetenschap, gelijk is uiteengezet door de senaten der verschillende Universiteiten; ongemotiveerd ook met het oog op het belang der Utrechtsche Universiteit, die nu reeds in dit opzicht zal achterstaan bij de Leidsche en de Groningsche; ongemotiveerd eindelijk, met het oog op de wet en op het akadennisch statuut. Maar ik vertrouw bovenal dat de Vergadering niet op die wijze den eersten stap zal willen doen op eene baan, die de geachte afgevaardigde uit Breda en met hem wellicht nog enkele andere leden dezer Vergadering zouden willen betreden, maar die in strijd is met de wet op het hooger onderwijs, en met een harer meest fundamentele beginselen.

De heer **Schaepman**: Passende bescheidenheid verplicht mij nog even het woord te voeren. De hooge lof die de vorige geachte spreker mij wel heeft willen toezwaaijen, komt mij in de meeste opzichten niet toe, en vooral niet,

2. Staatsbegroting voor het dienstjaar 1881. (Beraadslaging over de artt. 74—101 van hoofdstuk V.)

wanneer ik van deze plaats als vertegenwoordiger van het Nederlandsche volk het woord voer. Ik heb hier niet bijzonder te zorgen voor de belangen der wetenschap, noch voor de belangen der Nederlandsche taalstudie. Indien het van mij afhangt, zou aan de wetenschap met volle en ruime hand geld worden gegeven. Want inderdaad, als de wetenschap zal bloeijen, dan moet zij vrij zijn van alle stoffelijke zorgen. En wat de Nederlandsche taal betreft, geen enkel lid dezer Kamer zal wel mijne warme liefde daarvoor willen betwijfelen. Maar het is, gelijk de geachte spreker uit Utrecht zeide, de kern, die hier op dit oogenblik in het debat is. Indien wij aan al de eischen der wetenschap wilden voldoen, dan zou het deficit dat ons dreigt, nog grooter worden. Deze overweging heeft er mij toe geleid dit amendement te ondersteunen.

Maar niet deze overweging alleen. Het spreekt van zelf, dat de mannen der wetenschap, waar zij geraadpleegd worden, altijd meer zullen vorderen voor de wetenschap. Ik geloof dat de senaten der universiteiten, door den Minister gehoord, hier zijn *parties en cause, judices in propria causa*.

Wat nu betreft de vraag over het Sanskriet, ik geloof gaarne — en ik ben dit geheel eens met al de mannen der wetenschap — dat de kennis van het Sanskriet noodig is voor de studie der vergelijkende taalkennis, maar de kennis van het Sanskriet voor het doctoraat in de Nederlandsche taal- en letterkunde is niet de kennis van het Sanskriet gelijk die noodig is voor de vergelijkende taalstudie in den vollen zin. Hij die zich daarop wil toelagen, moet jaaraan, gelijk de heer Kern door zijn eigen voorbeeld getoond heeft, zijn gansche leven wijden en kan niet volstaan met de eene of andere universiteit te bezoeken.

In het kort: bij mij geldt het: *prius est vivere, et tunc philosophare*.

De heer **Corver Hooft**: Ik heb de beide vorige keeren dat ik sprak opzettelijk gezwezen over de quaestie in hoever de aanneming van mijn amendement zou kunnen praëjudiceren de Utrechtsche Universiteit. Van mij, die aan de Utrechtsche akademie mijne opleiding heb ontvangen, mag geen daad verwacht worden met het voornemen om aan die akademie onrecht te doen.

Dit, geloof ik, is buiten quaestie. Maar nu dat punt, dat ook reeds vroeger door den geachten spreker uit Zuidhorn is aangeroerd, door den geachten spreker uit Utrecht op den voorgrond is gesteld, moet ik opmerken dat ik niet geloof dat door deze zeer ondergeschikte zaak iets wordt te kort gedaan aan de aanspraken van de Utrechtsche akademie omtrent de ten uitvoerlegging der wet. Maar indien wij toegeven aan al wat geëischt, verlangd, gehoopt, begeerd, gevorderd wordt, dan zal het noodzakelijk blijken in de bepaling der wet omtrent het bestaan van drie akademien, wijziging te brengen.

De heer **Six**, Minister van Binnenlandsche Zaken: De geachte afgevaardigde uit Breda reageert tegen de wet op het hooger onderwijs. Dit gaat zoo ver, dat hij de deskundigen, die door de wet zijn aangewezen als de personen, die den Koning moeten voorlichten ten aanzien van het akademisch statuut, recuseert.

De beraadslaging wordt gesloten.

Het amendement van den heer Corver Hooft, strekkende tot vermindering van het cijfer van onderart. 86 met f 2000, wordt met 36 tegen 30 stemmen verworpen.

Voor hebben gestemd de heeren Gleichman, Schimmelpenninck van der Oye, Donner, van Rees, Vermeulen, van Kerkwijk, Oldenhuis Gratama, van der Schrieck, Borret, Tak van Poortvliet, de Bruyn, des Amorie van der Hoeven, de Jonge, Arnoldts, Reekers, Seret, van Delden, Lambrechts, Sandberg, Haffmans, Schaepman, Bahlmann, van Baar, Schimmelpenninck, de Casembroet, Corver Hooft, van Nispen tot Sevenaer, Keuchenius, Wintgens en Heydenrijk.

Bij deze stemming waren de heeren Wybenga, van Dedem, Blussé, de Bruyn Kops, van der Linden en Mirandolle afwezig.

Het amendement der Commissie van Rapporteurs, strekkende om het cijfer te verminderen met f 700, wordt aangenomen met 45 tegen 21 stemmen.

Tegen hebben gestemd de heeren Patijn, van Eck, Froger, Humalda van Eysinga, Reekers, van Asch, van Wijck, Bastert, Schimmelpenninck, de Casembroet, Röell, Keuchenius, van der Kaay, Wintgens, de Beaufort, Bichon van IJsselmonde, Lenting, Schimmelpenninck van der Oye, van Gennep, Mackay, van Kerkwijk en de Voorzitter.

Bij deze stemming waren afwezig de heeren van Dedem, Blussé, de Bruyn Kops, van der Linden, Mirandolle en Wybenga.

Onderart. 86, thans uitgetrokken tot een bedrag van f 243 845, wordt zonder hoofdelijke stemming goedgekeurd.

Beraadslaging over onderart. 87, luidende:

» Kosten voor aanbouw, onderhoud en verbetering, voor huur en lasten van gebouwen, voor aankoop van grond of gebouwen, voor onderhoud en aankoop van meubilair; voor aanvulling en uitbreiding der verzamelingen en hulpmiddelen voor het onderwijs, voor administrative, huis-houdelijke en andere uitgaven, benevens toelage aan regenten van het krankzinnigengesticht te Utrecht, f 110 150 ».

De heer **Corver Hooft**: Onder deze som is begrepen eene uitgaaf van f 32 750, als: f 17 750 tot aankoop van een huis gelegen aan het Janskerkhof en bekend onder den naam van het Ridderschapshuis; verder eene uitgaaf tot inrigting voor het bestemde doel van f 15 000.

In een jaar waarvoor zoo aanzienlijke uitgaven van de schatkist worden gevorderd, kan die som van f 32 750 wel eenig uitstel lijden. Het nut der uitgaaf betwist ik niet, wel hare opportuniteit, en daarom stel ik voor het artikel te verminderen met f 32 750.

Het amendement van den heer Corver Hooft wordt ondersteund door de heeren de Jonge, Schimmelpenninck van der Oye, Schaepman, de Bruyn, van Baar en van der Schrieck en komt mitsdien in beraadslaging.

De heer **Six**, Minister van Binnenlandsche Zaken: Mijnheer de Voorzitter! Ik kan tot bestrijding van het amendement niet anders doen dan de Kamer verzoeken, te willen letten op hetgeen ik in de Memorie van Toelichting aanvoerde. Acht de Kamer desniettemin de uitgaaf onnoodig, dan kunnen nadere inlichtingen haar niet van het tegendeel overtuigen. Men wenscht een huis aan te koop, dat een deel uitmaakt van een blok gebouwen, reeds voor universitair gebruik bestemd. Daardoor zal voorzien worden in eene groote behoefte aan localiteit. Dit is mijne vaste overtuiging, die ik echter aan de Kamer onmogelijk geven kan; daartoe zou een onderzoek in loco noodig zijn. Ik heb geen enkele reden om op mijn voorstel terug te komen. De Kamer zal toch den weg niet willen opgaan, om de pogingen der Regering ter voorziening in de behoeften voor het hooger onderwijs te belemmeren. Daartoe is toch waarlijk het besluit niet genomen tot stichting van universiteiten, die op de hoogte van haren tijd zouden staan, en wier inrigting ons tegenover den vreemdeling die haar bezoekt, toch niet mag doen blozen.

De heer **Patijn**: Mijnheer de Voorzitter! Bij zeer velen openbaart zich naar het schijnt een streven om te reageren tegen de wet op het hooger onderwijs. Wanneer men zich beklagt over de hooge kosten aan de uitvoering van die wet verbonden, dan stem ik daarin mede, maar zoo lang de wet bestaat, en zoo lang het akademisch statuut niet is gewijzigd, moeten zij worden geëerbiedigd en nageleefd.

De vraag is in deze: bestaat er *dringende behoefte* aan deze uitgaaf? De geachte afgevaardigde uit Almelo stelt

2. Staatsbegroting voor het dienstjaar 1881. (Beraadslaging over de artt. 74—101 van hoofdstuk V.)

voor om daarmede een jaar te wachten, maar, de Kamer vergete het niet, dan zal men het gebouw, dat nu voor 17 000 gulden te koop is, waarschijnlijk niet meer kunnen krijgen. Is dan later het oogenblik daar dat men aan de billijke eischen van de hoogeschool te Utrecht zal willen te gemoet komen, dan zal welligt die gunstige gelegenheid voorbij zijn, die zich nu voordoet, en dan zou het blijken dat men eene verkeerde zuinigheid betracht had, door den weg te volgen, dien nu de geachte afgevaardigde uit Almelo ons wil doen volgen.

De heer **Bastert**: Ik wensch ook mijnerzijds het voorstel van de Regering te ondersteunen. Het amendement van den geachten afgevaardigde uit Almelo is een uitvloeisel der bezuinigingstheorie, dezer dagen met goed gevolg aangewend, en waaraan ik in sommige gevallen heb medegewerkt. Het zij mij echter vergund op te merken dat de geachte afgevaardigde echter door dit voorstel niet consequent handelt, want bij een hiermede corresponderenden post voor de hoogeschool te Leiden is besloten tot het uittrekken van een bedrag van f 22 000 voor een ijzeren hek. En wanneer dan hier sprake is van het aanbrengen van de verbeteringen, die noodig zijn te Utrecht, in verband met de wet op het hooger onderwijs, — belangrijker toch dan het stellen van een ijzeren hek — dan geloof ik toch, dat die geachte spreker, die, zoo als hij gezegd heeft, aan de Utrechtsche hoogeschool zijn geestelijk voedsel heeft ontvangen, bij nader inzien zijn amendement wel zal willen terugnemen.

De heer **Six**, *Minister van Binnenlandsche Zaken*: De behoefte aan uitbreiding van die localiteit bestaat zoozeer dat een belangstellend man in de wetenschap, daarmede bekend gemaakt, het huis waarvan ik den aankoop hier voorstel, wel heeft willen aankopen om het niet te doen verloren gaan voor het Rijk. Curatoren hadden mij in den loop van het jaar voorgesteld het te koopen, doch ik had tot mijn leedwezen geen geld beschikbaar. Toen heeft de belangstellende het gekocht voor zijne rekening; maar de Regering kan niet verwachten, dat hij het, op den duur, tot dat doel beschikbaar blijve houden. Ik mag hier, alvorens de Kamer besluit, nog wel herinneren wat gebeurd is met het terrein voor de landbouwschool te Wageningen. Daar heeft men eveneens het geschikte oogenblik laten voorbijgaan, en het gevolg was — toen de Kamer later te regt inzag dat inderdaad behoefte bestond aan dat terrein — dat men het heeft moeten aanschaffen voor eenige duizenden guldens meer. Was er ooit gevaar dat de zuinigheid de wijsheid zal bedriegen, dan ligt dit in het amendement-Corver Hooft.

De heer **Corver Hooft**: De Minister zeide: de zuinigheid zal de wijsheid bedriegen. Maar er is ook wel eens gevraagd, in hoever sommige menschen wel eens zeer wijs zijn. En daarvan heb ik wel eens meer bewijzen gezien. Ik herinner mij een geval waarin de zuinigheid de wijsheid ook bedrogen heeft, maar daar was iemand anders bij. Over 't algemeen hebben dergelijke spreekwijzen op mij heel weinig invloed. De Minister zegt: het is bepaald noodig dat op het oogenblik dat gebouw gekocht wordt, er bestaat behoefte aan uitbreiding van de localiteiten, maar die localiteiten waarin thans onderwijs gegeven wordt zijn daartoe reeds sedert jaren voldoende geweest. Ik meen dat ik vroeger wel eens heb gehospiteerd. Maar is nu de localiteit, die zoo lange jaren gediend heeft, plotseling zoo onbruikbaar geworden? Door den senaat is aangedrongen op uitbreiding, dat wil ik gaarne gelooven, maar zij, die er op aandringen, hebben niet te zorgen voor de daarvoor noodige middelen.

De heer Bastert meende dat wij inconsequent zouden handelen indien deze uitgaven geweigerd werden, terwijl de uitgaven voor een ijzeren hek te Leiden zijn toegestaan. Ik was te onbekend met dat onderwerp om daaromtrent een amendement voor te stellen, maar het heeft mij gespeten dat geen ander lid dezer Vergadering het gedaan heeft.

Ik voor mij meen gerechtigd te zijn als ik hier eene reductie voorstel van de uitgaven bij dezen post uitgetrokken.

De beraadslaging wordt gesloten.

Het amendement van den heer Corver Hooft, strekkende om het cijfer van onderart. 87 te verminderen met f 32 750, wordt met 41 tegen 25 stemmen verworpen.

Voor hebben gestemd de heeren Wintgens, Heydenrijk, Bichon van IJsselmonde, Schimmelpenninck van der Oye, van de Werk, Mackay, Vermeulen, van der Schrieck, Borret, Rombach, de Bruyn, des Amorie van der Hoeven, Humalda van Eysinga, Arnoldts, Reekers, Seret, Lambrechts, Haffmans, Schaepman, Bahlmann, van Baar, de Casembroot, Corver Hooft, van Nispen tot Sevenaer en Keuchenius.

Afwezig waren bij deze stemming de heeren Wybenga, van Dedem, de Bruyn Kops, van der Linden en Mirandolle.

Onderart. 87 wordt zonder hoofdelijke stemming goedgekeurd.

De onderartt. 88—100 worden achtereenvolgens zonder beraadslaging en zonder hoofdelijke stemming goedgekeurd.

Beraadslaging over onderart. 101, luidende:

» Subsidien aan gemeenten ten behoeve van hare gymnasia en pro-gymnasia, f 250 000."

De **Voorzitter**: Op dit onderartikel is een amendement voorgesteld door de Commissie van Rapporteurs, strekkende om dien post met f 30 000 te verminderen.

De heer **de Meijer**, *lid der Commissie van Rapporteurs*, het woord bekomen hebbende tot toelichting van het amendement, zegt: Ik wensch te verklaren dat de Commissie met dit amendement volstrekt niet de bedoeling heeft om den Minister te belemmeren in de uitvoering van art. 8 der wet op het hooger onderwijs. Er bestaat tusschen den Minister en ons louter verschil van meening omtrent het bedrag van het artikel. In de Memorie van Beantwoording zegt de Minister: »Hierbij denke men niet zoo zeer aan nieuwe gymnasia of pro-gymnasia" enz.

De Minister verwacht dus ook niet dat in het aanstaande jaar veel nieuwe gymnasia opgericht zullen worden, die door den Staat moeten worden ondersteund. De post is dus alleen noodig voor nieuwe subsidien aan reeds gesubsidieerde gymnasia; en nu meenen wij dat, al wordt de post met f 30 000 verminderd, er nog genoeg overschiet om in de bestaande behoeften te voorzien. Blijkens zijne mededeelingen bedragen de gezamenlijke subsidien f 165 000. Verminderd met f 30 000 blijft er voor verhooging van subsidien ruim f 54 000 over, en is de Minister in staat die subsidien te verhoogen met 25 pct., waarna nog f 13 000 disponibel blijft. Wij handhaven dus ons amendement.

De heer **van Gennep**: Ik wensch in verband met dit amendement iets te zeggen over eene oude quaestie die eene nieuwe phase is ingetreden, nadat daarover twee adressen aan de Kamer zijn ingediend, van de gemeenten Amsterdam en Rotterdam, die wij dus ook gehouden zijn in gemoede te overwegen. De quaestie is deze:

In het Voorloopig Verslag van het vorige jaar werd door eenige leden de opmerking gemaakt, dat het onbillijk was, dat de gemeenten boven de 10 000 inwoners die geenszins in een gunstigen financieel toestand verkeerden, voor het verkrijgen van subsidie niet in aanmerking konden komen.

De Regering heeft toen in antwoord daarop verwezen naar een antwoord vroeger door den Minister Kappeyne op dergelijke vraag gegeven van dezen inhoud: Dat die gemeenten bij het in werking treden van de wet op het hooger onderwijs in het bezit waren van inrigtingen die geen of geen roemenswaardige uitgaven eischen om in gymnasia naar de wet veranderd te worden.

Waartoe, vroeg de Minister Kappeyne, een subsidie te verleenen dat zij tot nu toe niet gehad hebben *noch verlangd*?

2. Staatsbegroting voor het dienstjaar 1881. (Beraadslaging over de artt. 74—101 van hoofdstuk V.)

Bij het begrotingsdebat van verleden jaar heb ik mij toen verplicht geacht aan te toonen, dat de bewering als of die inrigtingen naar de nieuwe wet weinig kosten zouden na zich slepen, ten eenen male onjuist is. Ik heb toen echter geen bepaald verzoek aan den Minister gedaan, maar dit aan belanghebbenden zelf overgelaten. Juist om het beweren van den Minister, dat zij niet eens subsidie *verlangden*. Welnu, sedert hebben Amsterdam en Rotterdam zich tot den Minister gewend met verzoek om, even als zoo vele andere gemeenten, te worden gesubsidieerd. Bij die gelegenheid hebben beide gemeentebesturen *ad evidentium* aangetoond de onjuistheid der bewering dat die nieuwe inrigting geen geld zou kosten.

Uit de adressen blijkt, dat deels ten gevolge van de hoogere eischen der wet op het hooger onderwijs, deels van het bij die wet als maximum vastgestelde minerval, de kosten per saldo voor Amsterdam in 1878 bedroegen f 9254,99*, doch in 1881, na de reorganisatie volgens de nieuwe wet f 35 500, of bijna viermaal het vroegere bedrag.

In Rotterdam, waar reeds vroeger hetzelfde minerval werd geheven, als nu bij de wet als maximum is vastgesteld, bedraagt het verschil minder, maar het is toch zoo groot dat het van f 17 550 in 1878 geklommen is tot ongeveer het dubbele in 1881, zijnde deraming f 34 150, waarbij dan nog komen de kosten voor een nieuw gebouw, als gevolg van de wettelijke uitbreiding van het onderwijs.

Men mogt dus verwachten dat, waar in de eerste plaats ten duidelijkste was aangetoond dat de kosten ten gevolge van de nieuwe wet zoo belangrijk waren toegenomen, en in de tweede plaats nu ook het verlangen om subsidie te bekomen, werd uitgesproken, bij het wegvallen van de beide argumenten, die in der tijd voor het *niet* toestaan van een subsidie waren aangevoerd, nu ook aan het verzoek zou voldaan zijn. Maar toch blijkt het verzoek door den Minister te zijn afgewezen, en de beide gemeentebesturen hebben zich alsnu tot de Kamer gewend, met verwijzing naar hetgeen aldaar vroeger omtrent de zaak is voorgevallen, met verzoek om alsnog te verkrijgen wat hun in billijkheid toekomt en op onjuiste gronden geweigerd wordt.

En nu meen ik den Minister te moeten vragen hoe hij het met de regtvaardigheid kan overeen brengen om in zijne weigering te blijven volharden, nu zonneklaar blijkt en door de cijfers gestaafd wordt, dat de argumenten, die vroeger zijn aangevoerd tot het niet in overweging nemen van het geven van subsidie aan die gemeenten, in een tijd toen de Minister Kappeyne de juiste uitgaven nog niet kon voorzien, zijn vervallen.

Ik geloof dat zoowel voor de Kamer als voor de Regering de besluiten altijd gebaseerd moeten zijn op regtvaardige overwegingen, die men ten allen tijde bereid is om te verdedigen.

De overwegingen echter, die het hier geldt, zijn inderdaad *niet* te verdedigen.

Daarbij komt nog, dat door Rotterdam op eene zeer bijzondere omstandigheid is gewezen, die waarschijnlijk te Amsterdam ook bestaat, maar aldaar niet is gereleveerd. Die omstandigheid is, dat van de 123 leerlingen, 41 of een derde van het geheele getal van buiten de gemeente komen en *ten gevolge van deze vreemde leerlingen voor de beide eerste jaren parallelklaseen zijn moeten worden opgerigt, die tot meerdere uitgaven leiden, welke niet zouden noodig zijn, wanneer het gymnasium alleen door stadgenooten werd bezocht.*

Hieruit blijkt dus, dat in weerwil de inrigting slechts bestemd is eene gemeentelijke inrigting te zijn, zij feitelijk werkt als eene Rijksinrigting. Reeds op dien grond zou zij dus aanspraak op subsidie hebben. En nu wensch ik naar aanleiding van dat feit den Minister ook op een gevaar te wijzen.

Wat is de regtstoestand van een gymnasium volgens de wet op het hooger onderwijs? Is een gymnasium volgens die wet eene Rijks-inrigting? Zeer zeker neen! De wetgever heeft integendeel de gymnasia gemaakt tot gemeente-inrigtingen. Aan gemeenten boven de 20 000 zielen is volgens de wet wel de verplichting opgelegd een gymnasium op te rigten, maar daardoor gaat het karakter

van gemeente-inrigting niet verloren; zij zijn daardoor slechts van *vrije, verplichte inrigtingen* geworden, even als de openbare scholen voor lager onderwijs, hoewel zij volgens de wet moeten worden opgerigt, zijn en blijven gemeente-inrigtingen. Nu is mij in de geheele wet op het hooger onderwijs geen enkel artikel bekend waardoor dit gemeentelijk karakter der gymnasia wordt opgeheven; terwijl art. 10 dier wet aan de gemeenten de bevoegdheid verleent om nadere bepalingen te maken omtrent de toelating van leerlingen tot hare gymnasia; men leest daar: »al hetgeen de toelating tot de gymnasia enz. betreft, wordt, voor zoover niet door deze wet wordt beslist, door den gemeenteraad geregeld».

Nu vraag ik: Wat belet den gemeenteraad naar aanleiding van het feit dat leerlingen van omliggende gemeenten (ook zelfs van gemeenten waar de gymnasia of latijnsche scholen ten gevolge van de nieuwe wet zijn opgeheven) de gemeentelijke inrigting bezoeken, eene bepaling te maken, waarbij als voorwaarde van toelating wordt gevorderd het bewijs van ingezetenschap van den vader of van den voogd?

Zal dan de Minister eene dergelijke verordening als in strijd met de wet of het algemeen belang kunnen vernietigen?

Ik geloof niet dat dit mogelijk zal zijn. De verordening zou niet in strijd met de wet op het hooger onderwijs en de gemeenteraad zou, door zoodanige verordening te maken, slechts zijn plicht doen en handelen in den zin der gemeentewet, door de plaatselijke belastingen uitsluitend te doen strekken tot vervulling van plaatselijke behoeften.

De mogelijkheid bestaat dus dat, wanneer niet met die gemeenten in overleg wordt getreden om haar een subsidie te geven op voorwaarde, dat ook kinderen van buiten de gemeente kunnen worden toegelaten, een conflict zou kunnen ontstaan, dat door de Regering misschien magtshalve zou kunnen worden beëindigd, maar waarbij dan mijns inziens magt boven regt zou gaan.

Ook op dien grond zou ik den Minister ernstig in overweging geven alsnog aan het billijk verzoek van de betrokken gemeenten te voldoen.

En nu met betrekking tot het amendement. Adressanten vragen dat de post, hier uitgetrokken, op grond van hun verzoek verhoogd zal worden. Ik geloof dat dit volkomen onnoodig is en dat de mogelijkheid om uit den post van f 250 000 ook in het gevraagde subsidie te voorzien eene aanbeveling te meer is om het verzoek van requestanten alsnog nader in overweging te nemen.

Ik zal dus geen verhooging voorstellen, maar mij eenvoudig bepalen tegen het amendement te stemmen. De Minister zal dus, mijn verzoek steunende, tevens den post steunen, dat zij niet worde getroffen door een amendement.

De heer **Six**, Minister van Binnenlandsche Zaken: Het geldt hier een post, tot hetzelfde bedrag uitgetrokken als op de loopende begroting. Het is een credietpost. Op de gronden, in de Memorie van Beantwoording ontvouwd, is het niet mogelijk vooraf te berekenen welk cijfer op de dienst van 1881 noodig zal zijn om te blijven voortgaan op den weg, ten opzichte van deze subsidien gevolgd. Maar juist omdat het een credietpost is en de Commissie van Rapporteurs zoo duidelijk heeft te kennen gegeven, dat de bedoeling van haar amendement geenszins is de Regering te belemmeren in het geven van uitvoeringen aan de bepalingen der wet, wil ik wel, ter besparing van tijd, dit amendement overnemen. Ik wil dit doen, niet-tegenstaande de rede van den geachten spreker uit Rotterdam. Waarom? Omdat ik gaarne op dit oogenblik zou zien afgesneden een debat dat, naar ik vrees, zeer langdurig zou zijn, over de vraag of ook aan gemeenten boven de 100 000 zielen subsidie zal worden gegeven voor hare gymnasia. Ik ben bereid het verlangen dier gemeenten nog nader te overwegen; maar, zoo ik vrijheid mogt vinden daartoe gelden aan te vragen, wensch ik dit liever te doen bij een voorstel *ad hoc*, opdat ook de Kamer het rijpelijk overwege. Ik wil alleen nog dit zeggen, dat ik niet deel in de vrees van den vorigen geachten spreker, dat

42ste ZITTING. — 13 DECEMBER.

2. Staatsbegroting voor het dienstjaar 1881. (Beraadslaging over de artt. 74—101 van hoofdstuk V.)

eene gemeente als Rotterdam zal besluiten aan vreemde jongelieden gastvrijheid op haar gymnasium te weigeren. Ik verklaar dit amendement over te nemen.

De **Voorzitter**: Daar de Regering verklaard heeft het amendement over te nemen, houdt het op een onderwerp van beraadslaging te zijn.

De beraadslaging wordt gesloten.

Onderart. 101, na de daarin door de Regering gebragte wijziging, luidende:

»Subsidien aan gemeenten ten behoeve van hare gymnasia en pro-gymnasia, f 220 000", wordt zonder hoofdelijke stemming goedgekeurd.

Beraadslaging over het Middelbaar onderwijs.

De heer **Liefstuck**: Wanneer men de begroting van Binnenlandsche Zaken aandachtig naleest, zal men zich verbazen en tevens bedroeven over het weinige dat door de Regering voor één tak van het middelbaar onderwijs, namelijk het onderwijs in de zeevaartkunde, wordt gedaan, vooral wanneer men bedenkt dat het een tak van onderwijs geldt, die in Nederland bovenal door de Regering op de krachtigste wijze moest worden gesteund. Wanneer wij het Voorloopig Verslag leggen naast de Memorie van Beantwoording, dan wordt in beide stukken gewedijverd in kleinheid zoowel in taal als in belofte. In het Voorloopig Verslag toch lezen wij: »Vrij algemeen werd er op aangedrongen dat de Regering iets meer zou doen in het belang van het zeevaartkundig onderwijs". Iets meer zou doen. Zachter kan de Minister niet geprikkeld worden. En wat is daarop de weerslag? »De Regering is gaarne bereid iets meer te doen in het belang van het zeevaartkundig onderwijs." Kan het beter? Iets meer wordt verlangd en iets meer wordt beloofd.

Mij dunkt, het is wel de moeite waard om, al moet het, met het oog op onze vele werkzaamheden, kort zijn, na te gaan wat de Regering met dat »iets" bedoelt, wat zij, met andere woorden, tot heden voor het zeevaartkundig onderwijs heeft gedaan.

En dan, schrikt niet, Mijne Heeren, wanneer ik bij al de enorme sommen, die wij in de laatste dagen doorworsteld hebben, nog enkele verschrikkelijke cijfers voeg. Als subsidie aan scholen voor wis- en zeevaartkunde wordt verstrekt: Schiermonnikoog f 900, Terschelling f 650, Harlingen f 600, Vlieland en Delfzijl ieder f 500. Dit maakt uit de kapitale som van f 3150! Dit is de hulp die verleend wordt door de Regering van een Staat, wiens krachten vooral bestaan in en gevoed worden door handel en scheepvaart. Dit is de som, die hier vertolkt wordt door het woord »iets". Maar, zegt men, de Regering heeft meer gedaan. Ja, de Regering is begonnen te reglementeren en dit is in zekeren zin zeer goed. Zij heeft onder anderen een reglement op het examen ontworpen, bij Koninklijk besluit van 1877, dat in 1879 gewijzigd is.

Dan is er ook eene verordening op het examen in art. 75 van de wet op het middelbaar onderwijs te vinden, waarin bepaald wordt welke de eischen zijn voor hen die onderwijs in de zeevaartkunde willen geven. Zoo hebben wij dan een kop en een staart, maar het ligchaam ontbreekt. En dit is duidelijk te zien, want die kop en die staart liggen een eind van elkander en daartusschen ligt de *malaise*, die zich heeft meester gemaakt van onze zeevaart. Deze toch — het moet openlijk worden gezegd — verkeert in treurigen toestand. Ik geloof niet dat die geheel te wijten is aan de weinige kracht in den laatsten tijd door de Regering bij de zaak ontwikkeld, maar zeer zeker toch grootendeels.

Wat is het geval? Niet alleen door achteruitgang in handel en nijverheid, maar vooral door het gehalte onzer zeelieden is de koopvaardijvloot verminderd. De reederijen hebben in de gezagvoerders harer schepen niet meer dat volkomen vertrouwen, waardoor ze hun in zekeren zin

onbepaalde volmagt tot handelen kunnen geven. Wel zijn die gezagvoerders eerlijke cordate mannen, dikwijls praktisch niet onbekwaam, werkzaam, en moedig in de gevaren, aan hunnen werkring zoo ruimschoots verbonden, maar om op de beste wijze en in onzen tijd handel te drijven wordt meer gevorderd, namelijk intellectuele ontwikkeling; en als men nu in dit opzigt onze zeelieden vergelijkt met die van Engeland, Frankrijk, Bremen en Hamburg, dan staan gene daarbij zeer achter. De gezagvoerders dier landen en handelssteden zijn meestal in staat nog andere talen dan hunne moedertaal te spreken en daarin te corresponderen; zij hebben algemeene kennis van handel, bevrachting, assurantie; zij kunnen charterpartijen sluiten; men kan hen uitzenden zonder *mandat impératif*, en behoeft hen niet aan eenig kantoor te adresseren om als commissionnaires alleen hunne orders te ontvangen. Zij hebben zelve oogen om te zien en handen om te tasten, en waar zij het gedaan kunnen krijgen snappen zij onzen zeelieden de ladingen af. Deze feiten kunnen niet weersproken worden.

Van waar komt dit?

Het gehalte onzer zeelieden is in zekeren zin een ander geworden. Vroeger gingen de jongens van ontwikkelde ouders, die doel ter schole hadden gedaan en eene goede opvoeding hadden ontvangen, scheep. Het ligt in den aard van ons volk zijn geluk op zee te willen beproeven. Wij leven in een tijd waarin vooral acht wordt gegeven op en zorg wordt gedragen voor specialiteiten; welnu, op het gebied der zeevaartkunde is ons volk eene specialiteit, en zeer zeker gaan duizenden onzer jongens liever naar het ruïne sop dan naar de collegiekamer van een hoogleeraar in het Sanskriet.

Maar wat dan te doen om in dien toestand verbetering te brengen?

Het is niet genoeg te wijzen op de kwaal, op het gebrek, op *malaise*, op achteruitgang; maar er moet iets *gedaan* worden. En er moet niet *alleen iets*, maar *veel* gedaan worden. Mijns inziens moet er eene regeling komen van het zeevaartkundig onderwijs; het ligchaam moet er aan gemaakt worden: eene wet, waarbij bepaald wordt de wijze, waarop aan de verschillende inrigtingen voor zeevaartkundig onderwijs geleerd en gewerkt worden zal. Thans is dit geheel onbepaald en ontbreekt aan het onderwijs alle eenheid.

Het is werkelijk mijne innige overtuiging, dat dit onderwijs in de zeevaartkunde op die wijze niet tot zijn regtkomt en onder het oog der Regering mishandeld en miskend wordt.

Maar er zijn, zoo zal men mij toevoegen, toch inrigtingen voor zeevaartkundig onderwijs. Zeer zeker, Mijnheer de Voorzitter, en veelal mogen deze zich in uitstekende onderwijzers verheugen, maar welk onderwijs wordt daar gegeven en kan er uit den aard der zaak gegeven worden? Al naar het valt, komen er gedurende 2, 3 of 4 maanden eenige jongelieden, meestal van gansch ander gehalte dan vroeger, ook wat hunne ontwikkeling aangaat, en trachten het daar zoóver te brengen dat zij, met meer of minder geluk, een stuurmansexamen afleggen. En wat zijn ze dan dikwijls nog? Ofschoon ik van het aanhalen van autoriteiten in den regel niet houd, wensch ik thans toch het oordeel te doen hooren van een praktisch man, van den heer Muller namelijk, koopvaardijkapitein, uit zijn werkje: »*Neerlands koopvaardijvaart en groothandel. De oorzaken van hun verval en de middelen tot herstel.*" Op bladz. 14 van dat werkje lees ik: »Welnu, zou men willen gelooven dat ik stuurlieden heb gehad, die nog wel met een diploma van afgelegd examen eersten rang prijken, en die niet wisten wat eene gewone of tiendeelige breuk was. . . . Zij waren volstrekt onkundig omtrent de zamenstelling der zeekaarten, konden zelfs geen koppelkoers door eene figuur uitrekenen, in één woord, alle elementaire kennis ontbrak ten eenen male. . . . En men geloove niet aan overdrijving in deze, integendeel, indien ik niet vreesde te wijdloopig te worden, zouden nog andere zaken, waaraan slechts de namen ontbreken, kunnen worden opgedischt. Een enkel feit, dat ik mij juist herinner, kan ik onmogelijk onvermeld laten,

2. Staatsbegroting voor het dienstjaar 1881. (Beraadslaging over de artt. 74—101 van hoofdstuk V.)

alleenlijk om aan te toonen, welke waarde aan de uitge-reikte diploma's moet worden gehecht. Een bij mij varende 2de stuurman had een diploma 1sten rang, waarop ook stond vermeld, dat hij voor de stoomvaart geëxamineerd was. Zonder eenige bedoeling deed ik hem eens een paar vragen, doch ontdekte spoedig dat hij niet het minste begrip had van hooge, lage of middelbare drukking, expansie enz., en eigenlijk zoo wat niemandal er van wist."

Dit is mijns inziens meer dan voldoende om aan te toonen dat door de Regering tot nu toe niet zooveel zorg aan het zeevaartkundig onderwijs is besteed als noodig was. De Minister zegt in de Memorie van Beantwoording dat hij bereid is iets daaraan te doen, en dat hij niet ongenegen is om in dat onderwijs bij wettelijke regeling te voorzien. Doch er komt een »maar" bij, en dat vinden wij hierin, dat de Minister zegt:

»De ondergeteekende acht het weinig raadzaam, nu wijziging der wet op het middelbaar onderwijs eerlang moet volgen, die wet inmiddels aan te vullen met bepalingen, die bij eene algemeene herziening wellicht anders moeten luiden."

»Eerlang", ik weet niet wanneer dat is. Het is bij mij nog al een vrij onbepaald begrip van tijd. En als er staat »wellicht", dan verradt dit mijns inziens twijfel, zoodat Zijne Excellentie niet weet of het soms ook nog eens gebeuren kan, en de regeling van het zeevaartkundig onderwijs bij *partiele* wetgeving nog wel eens kon lukken. Ik zou den Minister aanraden het eens te wagen en eens te zien of er reeds nu geen gevolg kan worden gegeven aan eene vaststelling van dat onderwijs bij de wet. De zaak is toch niet nieuw. Wat is er gebeurd? De Regering heeft reeds in 1878 door zeer bevoegde deskundigen een wetsontwerp laten gereed maken. Door het Departement van Waterstaat is dat ontwerp gezonden naar het Departement van Binnenlandsche Zaken. Voor twee jaren waren wij even ver als nu. De Minister van Binnenlandsche Zaken verschuilt zich altijd achter die eerlang te verwachten wet op het middelbaar onderwijs. Deliberante senatu perit Saguntum.

Ik eindig. Ik hoop dat het mij gelukt zal zijn den Minister te overtuigen dat het werkelijk op zijn wegligt om met alle kracht, die in hem is, de verbetering van het zeevaartkundig onderwijs ter hand te nemen, en daartoe zal in de eerste plaats noodig wezen eene regeling bij de wet. Ons volk, dat van nature geneigd is op zee te varen, zal den Minister daarvoor hartelijk danken. Dan twijfel ik niet of de eerste stap zal gedaan wezen op den goeden weg. Onze Nederlandsche handelsvloot zal zich weer uitbreiden en welvaren; onze Nederlandsche zeemannschap zien we toenemen in kennis en beschaving en met eere zullen we met andere natien wedijveren op alle zeeën.

De heer **Bredius jr.**: Ik heb met eenige verwondering gezien dat de Minister in zijne Memorie van Toelichting met geen enkel woord heeft melding gemaakt van zijne plannen betreffende het middelbaar onderwijs. Dit bevreemdt mij hoofdzakelijk, omdat de Minister in het afgelopen jaar omtrent dit gewichtig punt eene toezegging gedaan heeft. Nu erken ik echter dat de Minister deze vergissing, want het is waarschijnlijk eene vergissing, eenigzins heeft goedge maakt door, naar aanleiding van het Voorloopig Verslag, in de Memorie van Antwoord op deze zaak terug te komen. Maar die behandeling van de herziening der wet is slechts geschied met een enkel woord. De Minister heeft zich bepaald tot de bestrijding der bewering, door de Commissie vooropgesteld, dat de acte-examens voor de leeraren van het middelbaar onderwijs, wat de eischen betreft, veel te ver gaan, en dat daaraan hoofdzakelijk te wijten is dat de beschikbare voorraad van leeraren *nihil* is.

De Minister heeft door cijfers trachten aan te toonen, dat dit niet juist is. Hij heeft er op gewezen, dat wel is waar 34 leeraren, die bij het middelbaar onderwijs in verschillende vakken werkzaam zijn, daarnevens ook onderwijs geven in vakken, waarvoor zij geene bevoegdheid hebben, maar dat daartegenover staat een cijfer van 19 personen, die

in het bezit zijn van eene acte voor de levende talen, doch geene plaatsing hebben.

Wat volgt hieruit?

Wat anders, Mijnheer de Voorzitter, dan dat een tekort bestaat van 34 minus 19, dat is van 15 leeraren.

Wanneer men dat feit in aanmerking neemt en tevens overweegt, dat sedert de laatste jaren meer dan de helft der candidaten, die zich voor de acte-examens in de verschillende vakken aanmeldten, werden afgewezen, kan men, zonder verder bewijs, gerust aannemen dat de schuld hoofdzakelijk ligt aan de eischen voor de examens gesteld. En wanneer ik dit ook als mijne meening in het midden breng, dan wil ik daarmede niet zoozeer zeggen, dat de eischen, in de wet gesteld, te hoog zijn, maar dan wijs ik er meer in het bijzonder op dat de omvang der vakken veelal te zeer wordt uitgezet door de examinatoren.

Ik acht dezen toestand vooral schadelijk met het oog op de noodzakelijkheid om met alle kracht, die de omstandigheden gedoogen, uitbreiding te geven aan het middelbaar onderwijs. Het gebrek aan leeraren is de kanker die aan het middelbaar onderwijs knaagt.

In dat opzigt vereenig ik mij volkomen met het rapport, uitgebragt omtrent het Regerings-verslag over den toestand onzer hooge-, middelbare en lagere scholen over 1878—79. Ik ben van oordeel, dat wijziging der wet op het middelbaar onderwijs, waarvan ook de Minister de noodzakelijkheid inziet, vooral op dit punt dringend noodig is. Tot zekere hoogte is er *periculum in mora*.

Ik wensch nog op enkele andere punten te wijzen, ten opzichte waarvan de wet, mijns inziens, eveneens noodzakelijk behoort gewijzigd te worden.

Dan valt mijn oog in de eerste plaats op het programma voor het toelatingsexamen. Dat is, zoo als men weet, voor de Rijksscholen bij de wet vastgesteld, bij Koninklijk besluit, doch voor de gemeentescholen, hetzij al of niet gesubsidieerd, is dit niet het geval. Deze scholen kunnen de eischen voor toelating regelen naar goedvinden. Daaruit volgt eene groote ongelijkmatigheid, die op hare beurt weder medebrengt, dat daardoor een zeer ongewenschte invloed wordt uitgeoefend op het gehalte, den omvang der eindexamens.

Nu erken ik volgaarne, dat het moeilijk zal zijn om langs wettelijken weg voor de gemeentescholen een programma vast te stellen zoo als wij dit wenschen zouden, maar dit verhindert toch niet, dat de personen, van Rijkswegen met het toezigt over die scholen belast, met de gemeentebesturen in overleg kunnen treden, ten einde het programma in overeenstemming te brengen met dat, hetwelk is uitgevaardigd bij algemeenen maatregel van inwendig bestuur. Is dit programma te zwaar, dat het gewijzigd worde! De hoofdzak is, dat er gelijkvormigheid kome.

In de tweede plaats de *verpligte leertakken*. Wanneer wij art. 16 der wet inzien, bevattende de omschrijving der verpligte vakken voor de school met driejarigen cursus, dan staan wij verbaasd over het *multa*, dat van het jeugdig hoofd onzer kinderen gevorderd wordt.

Deze verbazing wordt niet verminderd bij de lezing van art. 17, waar wij kennis nemen van de vakken, die op de school met 5jarigen cursus moeten onderwezen worden.

Nu weet ik wel, dat die vakken slechts *verplichtend* zijn voor de Rijksscholen, terwijl bij art. 21 aan de gemeentescholen de bevoegdheid wordt toegekend, om het programma naar eigen inzichten te regelen.

Maar ook daardoor ontstaat wederom die ongewenschte ongelijkheid en ongelijkvormigheid, die zich openbaart in het *aantal* vakken en ten slotte van regtstreekschen invloed is op den geheelen gang van het onderwijs en het eindexamen.

Ik wil op enkele vakken in de school met vijfjarigen cursus wijzen. Ik ontmoet dan bijv., als één vak, de technologie en de theoretische en toegepaste mechanica; deze studievakken, met nog iets er bij, maken slechts één der 18 vakken uit. Verder ontmoet ik, als één dier 18 vakken, de handelswetenschappen. Dit vak omvat niets meer en niets minder dan de navolgende onderdeelen: het

2. Staatsbegroting voor het dienstjaar 1881. (Beraadslaging over de artt. 74—101 van hoofdstuk V.)

handelsregt, de handelsgeographie, de statistiek van het handelsverkeer en de nijverheid, de kennis van het financieel-wezen der Staten en de warenkennis. Nu kan ik voor mij niet gelooven, dat het hoofd van een jongeling van zestien of zeventien jaren in staat is, dezen chaos van verscheidenheden op te nemen en te verwerken.

Het komt mij voor, dat het noodwendig gevolg van deze menigvuldigheid der studievakken, die als verplichtend zijn voorgeschreven, zal moeten zijn, dat de jongelieden zullen hebben geleerd en kennen: *de omnibus aliquid et de toto nil*. Naar mijne overtuiging is er te veel gelet op het *multa*, terwijl toch het *multum* het eenig nuttige is.

Daarom, Mijnheer de Voorzitter, eischt, ook op dit punt, de wet op het middelbaar onderwijs dringend herziening.

Een derde punt betreft de vakken, waarover het eind-examen loopt.

Voor den driejarigen cursus schrijft de wet voor, dat in alle veertien vakken, genoemd bij art. 16, eind-examen moet worden afgenomen, uitgezonderd in de gymnastiek; voor den vijfjarigen cursus in alle achttien vakken, uitgezonderd schoonschrijven en gymnastiek; inderdaad twee gewichtige vakken, waarvan die gelukkige jongelieden worden vrijgesteld. Het behoeft geen betoog dat ook hier veel te veel wordt geëischt. Ook op dit punt ben ik het eens met de Commissie, die verslag heeft uitgebracht over de Regeringsverslagen van 1877—1879. Vergis ik mij niet, dan heeft ook die Commissie als haar oordeel uitgesproken, dat het wenschelijk is de vakken, welke als verplichtend voor het eind-examen zijn gesteld, te verminderen.

Volgens mijne opvatting is dit noodig, vooral omdat de examen-commissien, die provinciaal zijn, onmogelijk rekening kunnen houden met de vraag, waar de jongelieden onderwijs hebben ontvangen, en toch ook daarvan zouden billijkerwijze de eischen van het eind-examen voor de verschillende kategorien van candidaten moeten worden afhankelijk gesteld, aangezien het programma eener gemeentelijke school geheel anders kan zijn dan het programma eener Rijksschool. De omvang van het onderwijs aan de gemeentelijke scholen is zóó verschillend, dat het geval zich vaak voordoet, dat een jongmensch op de eene hoogere burgerschool in de vierde klasse wordt toegelaten, die op eene andere voor de derde wordt afgewezen.

Dit is geen geschiedenis, maar werkelijkheid.

Ik hoop, dat de Minister de verschillende punten welke door mij besproken zijn in ernstige overweging zal nemen en de zaak niet langer zal uitstellen dan noodig is, want daar is werkelijk, naar mijne opvatting, gevaar bij uitstel.

Nu nog een enkel woord omtrent een onderwerp, het welk ik van niet minder gewicht acht; het lost zich op in deze vragen: is het middelbaar onderwijs, sedert de invoering van de wet van 1863, inderdaad eene behoefte geworden? Wordt die behoefte door het volk gevoeld en erkend? Zoo ja, wordt er aan die behoefte genoegzaam voldaan?

Ten opzichte van de eerste vraag, geloof ik, dat het niet twijfelachtig is, dat men algemeen meer en meer tot de erkenning komt, dat het middelbaar onderwijs een krachtig en mitsdien een zeer nuttig middel is voor de opleiding tot den toekomstigen werkkring van den jeugdigen Nederlandschen burger.

Die behoefte blijkt niet onduidelijk, wanneer men in aanmerking neemt het steeds toenemend getal der leerlingen aan de verschillende inrigtingen van middelbaar onderwijs, en het getal dier inrigtingen zelve.

Maar eene andere vraag is, of de Regering, bij het niet te ontkennen bestaan van deze behoefte, genoeg doet om de gelegenheden tot het ontvangen van dat onderwijs uit te breiden?

In de eerste plaats ontmoet ik hierbij het Verslag van de Commissie van Rapporteurs. Daarin wordt gewezen op het onmisbare van het middelbaar onderwijs in verband met de gegeven omstandigheden en daarna wordt het oordeel uitgesproken, dat tot heden toe de gelegenheid tot het ontvangen van middelbaar onderwijs, over ons geheele land genomen, niet in genoegzame mate aanwezig is. Inzonderheid wordt de aandacht gevestigd op het zuidelijk deel van ons land.

Nadat men heeft herinnerd, dat in Noordbrabant en Limburg, de twee zuidelijke provincien, slechts zeven scholen voor middelbaar onderwijs aanwezig zijn, en nadat men in eene vergelijking is getreden tusschen het aantal scholen in deze gewesten aanwezig en die, welke in andere provincien bestaan, komt men tot de conclusie, dat tot nog toe aan dat deel des lands geen genoegzame zorg is besteed.

Na dit betoog ontmoet ik de Memorie van Beantwoording; daarin beweert de Minister het tegendeel; hij wijst er op, dat Limburg althans gelijk staat met de provincien Zuid- en Noordholland en Friesland, waar eveneens ééne school op 80 000 zielen wordt aangetroffen. Verder wijst de Minister er op, dat Groningen heeft 1 school op 50 000 zielen, Overijssel 1 op 55 000, Gelderland en Zeeland 1 op 60 000, Utrecht 1 op 96 000 en Noordbrabant en Drenthe 1 op 118 000. Uit deze statistiek komt de Minister tot de slotsom, dat de verdeeling der scholen over de verschillende deelen des rijks niet zoo ongelijkmatig is.

Maar ik vraag, Mijnheer de Voorzitter, is de bevolkingssterkte een juiste maatstaf tot beoordeeling der behoefte aan middelbaar onderwijs? Zoo ja, dan zou men eveneens de geographische oppervlakte der provincien of het aantal gemeenten in elk gewest tot maatstaf kunnen nemen en die met andere kunnen vergelijken. Mij dunkt dus dat die maatstaf niet opgaat en men in de eerste plaats de hoedanigheid, de gezindheid, de levensomstandigheden, den toestand van handel en nijverheid eener bevolking in aanmerking moet nemen.

Maar een oogenblik aangenomen, dat deze cijfers kunnen gelden, dan moet ik toch opmerken, dat de door den Minister aangevoerde exceptie althans in geenen deele op Noordbrabant van toepassing kan zijn, want die provincie verkeert met Drenthe in ongunstiger positie dan alle andere gewesten. Daar toch wordt, volgens de statistiek die de Minister zelf heeft gegeven, slechts één school aangetroffen op 118 000 zielen.

Verder wijst de Minister op het gebeurde met de Rijksschool te Tilburg en besluit daaruit dat het gewaagd zou zijn, met het oog op de omstandigheden die men daar vindt, en die zich ook elders kunnen voordoen, verdere pogingen te beproeven. Maar ik vraag, Mijnheer de Voorzitter, kan men verwachten dat eene plant, die behoefte heeft aan vetten grond, welig tieren zal op de heide? Volgens mijne opvatting neen, en daarom zeg ik: uit die omstandigheid te besluiten dat ook in andere gedeelten van het gewest, waarin Tilburg ligt, aldaar op te rigten scholen voor middelbaar onderwijs niet zouden bloeien is niet juist. Maar ook behalve in Noordbrabant en Limburg vind ik dien zelfden toestand in Zeeland, niet wat betreft de verhouding tusschen het bevolkingscijfer en het aantal scholen, want die verhouding is gunstiger, maar met het oog op de eigenaardige gesteldheid van den bodem. Zeeland is op verscheidene punten door water doorsneden en van de eene naar de andere zijde moeilijk bereikbaar. Zeeland telt slechts drie scholen en in den tegenwoordigen tijd, nu de behoefte aan middelbaar onderwijs in alle klassen der maatschappij zoo zeer gevoeld wordt, ligt in dit cijfer het bewijs van een groot verzuim. Ik vind bijv. dat het gansche oostelijk gedeelte van Staats-Vlaanderen verstoken is van middelbare scholen. En nu zou de Minister kunnen zeggen — hij zal het zeker denken, want in de Memorie van Beantwoording komt zoo iets voor — men moet voorzigtig en spaarzaam zijn met de oprigting van Rijksscholen, zoo lang de behoefte daaraan niet duidelijk is gebleken en de gemeenten zelve daartoe in staat zijn. Maar ik vraag: hebben zich dan niet meermalen besturen en ingezetenen van gemeenten tot dezen en den vorigen Minister gewend met verzoek om eene Rijksschool? Geschiedde dit niet nog zeer onlangs door gemeenten en in Zeeland en in Noordbrabant?

In verband met dit alles neem ik de vrijheid, er met den meesten ernst bij den Minister op aan te dringen dat hij ook aan dit gewichtig punt al zijne aandacht wijde. Immers, naar mate meer zorg wordt besteed voor het

2. Staatsbegroting voor het dienstjaar 1881. (Beraadslaging over de artt. 74—101 van hoofdstuk V.)

middelbaar onderwijs, in diezelfde mate zal de welvaart der bevolking en hare draagkracht toenemen.

Dat daarom de Minister zonder uitstel, na ernstig onderzoek, maatregelen neme, om in die gemeenten, waar de gelegenheid om middelbaar onderwijs te ontvangen, hoewel door de behoefte gebischt, niet mogt bestaan, scholen te vestigen, en dat hij niet schrome, welke ook de bezuinigingsmanie dezer Kamer zijn moge, voor dit doel, dat is een nuttig doel, aan de Kamer voorstellen te doen.

De heer **Vermeulen**: Het zij mij veroorloofd bij deze algemeene beraadslagingen over het middelbaar onderwijs in eene korte beschouwing te treden over de tegenwoordige wet. Het is mijn voornemen niet daarbij onze meer algemeene grieven tegen het openbaar onderwijs op nieuw ter sprake te brengen. Mijne voorliefde voor het bijzonder onderwijs is voldoende bekend, zoodat ik het volstrekt onnoodig oordeel daaromtrent verdere verklaringen af te leggen.

Het staat vast evenwel, ten minste ik geloof dat het door alle partijen wordt toegegeven, dat naast het bijzonder onderwijs ook openbaar onderwijs moet bestaan, en als lid dezer Vergadering moet ik natuurlijk wenschen dat ook dit laatste zoo goed mogelijk zij en der schatkist op niet zwaarder offers komt te staan dan absoluut noodzakelijk is. Het gebeurt zeer dikwijls dat wij ons in dergelijk geval voor een zeer moeilijk dilemma geplaatst vinden. Wanneer men eene zaak die in minder gewenschten toestand verkeert, wil verbeteren, dan is daarvoor gewoonlijk geld, veel geld nodig. De belangen van de zaak, die men voorstaat en de belangen van de schatkist zijn vaak in onverzoonbare tegenspraak. Dit heeft hier niet plaats. Wij keeren in het zeldzame en aangename geval dat de belangen van het onderwijs en de belangen van de schatkist hand aan hand gaan. Niet in uitbreiding toch, niet in inrigting op grooter schaal van het onderwijs, moet verbetering worden gezocht, maar integendeel in inkrimping en besnoeiing.

Inkrimping, vereenvoudiging! Omtrent de noodzakelijkheid hiervan bestaat, durf ik zeggen, geen verschil van meening bij alle deskundigen, die zich in den laatsten tijd over die zaak hebben uitgelaten. Ik zoude mij hier kunnen beroepen op het zeer gewaardeerd gevoelen van den Inspecteur Steyn Parvé in de *Economist*, en in verschillende brochures; op de meening der Commissie, onlangs benoemd door de *Maatschappij tot Nut van 't Algemeen*, ten einde een onderzoek in te stellen naar den toestand van het middelbaar onderwijs; op de verslagen der algemeene vergadering der leeraren bij dat onderwijs; eindelijk op tal van andere brochures en kleine geschriften, waarvan ik slechts noem de brochure van den heer van de Ven, vroeger directeur der hoogere burgerschool te Haarlem, en een zeer lezenswaard opstel in de *Vragen des Tijds*, van Campert, leeraar te Leiden ⁽¹⁾, met wiens meeningen ik mij bijna geheel kan vereenigen. Bij het late uur zal ik de Kamer niet vermoeien met verschillende dier oordeelvellingen en uitspraken hier voor te lezen, en mij

(1) Ik aarzel dan ook niet na de ondervinding van verscheidene jaren te erkennen, dat ik meer en meer bevestigd ben in mijne meening, dat eenige vereenvoudiging van het programma (der school) en bovenal van het eind-examen wenschelijk is (Dr. STEYN PARVÉ, *Economist* 1875). De vereenvoudiging betreft, blijkens hetgeen de heer Steyn Parvé laat volgen, niet meer of minder dan het schrappen van meer dan een derde der leervakken.

De vergadering, van leeraren bij het middelbaar onderwijs te Utrecht nam reeds in 1872 bij acclamatie de volgende motie aan Dr. ZAAIJER:

De vergadering, van oordeel zijnde dat de groote verscheidenheid der leerstof aan de hoogere burgerscholen met vijfjarigen cursus tot nadeel strekt van het onderwijs en dat inkrimping noodzakelijk is, noodigt het bestuur uit, aan de algemeene vergadering van 1873 een voorstel te doen om aan dit bezwaar te gemoet te komen.

vergenoeogen met een paar daarvan als noot te doen opnemen. Het zou bijna eene verwaandheid zijn bij het woord van zoovele bevoegde autoriteiten ook mijne stem te voegen; toch durf ik verklaren dat ik op grond van eigen ervaring mij met innige overtuiging aansluit bij de aangehaalde getuigenissen. In dit opzigt ga ik ook geheel mede met den geachten vorigen spreker in het eerste deel zijner rede.

Van de 18 leervakken thans aan de hoogere burgerschool onderwezen, en van de 16 waarin examen wordt afgenomen, kunnen mijns inziens verscheidene geheel wegvallen. Dat cijfer van 18, men vergeete het niet, is het officieel getal; wiskunde, handelswetenschappen, natuurlijke historie worden daarbij één vak beschouwd. Rekenen men de onderdeelen, die zeer uitgebreide wetenschappen op zich zelve zijn, dan is het cijfer ruim 30. Als vakken die geheel dienen weg te vallen, noem ik de letterkunde der vreemde talen. Bij het groot aantal vakken kan natuurlijk de leerling op de hoogere burgerschool slechts een zeer gering aantal vreemde schrijvers door eigen lectuur leeren kennen. Het onderwijs beperkt zich dus tot eene soort van letterkundige geschiedenis. De studie van den leerling gaat niet veel verder dan het overnemen van vreemde oordeelvellingen omtrent schrijvers en dichters, die hij niet heeft gelezen. De daaraan bestede tijd kan mijns inziens veel beter aangewend worden voor het grammaticaal gedeelte der talen, waarover bij het middelbaar onderwijs zeer te regt dikwijls geklaagd wordt, en niet minder de studie der eigen letterkunde. Deze moet, veel meer dan tegenwoordig bij het middelbaar onderwijs het geval is, de rol vervullen die de letterkunde der oude talen bij het hooger onderwijs vervult; zij moet dienen om den smaak te vormen en te veredelen. Onze oud-Hollandsche schrijvers met hunne soberheid, met hun streng classicisme, als men het zoo noemen mag, reken ik daartoe bij uitstek geschikt.

Een leerling, die Vondel en Hooft heeft leeren waarden, zal later uit eigen beweging ook kennis maken met de werken van vreemde schrijvers, indien hij eerst de taal heeft leeren verstaan. Hij zal ja zeker kennis van algemeene beschaving en ontwikkeling ontberen, waarop men tegenwoordig zooveel prijs stelt, maar in esthetische vorming inderdaad veel hooger staan.

Verder kunnen mijns inziens geheel wegvallen: waren-kennis, handelswetenschap, boekhouden, schoonschrijven en staathuishoudkunde.

De eerstgenoemde vakken behoren thuis op eene handels-school. Hetgeen de hoogere burgerschool, die veel meer algemeene vorming op het oog heeft, daarvan leert, is toch voor het leven en de praktijk geheel onvoldoende. Ik geloof ook dat omtrent dit punt bij de deskundigen wel geen verschil van gevoelen bestaat. Wel is dat het geval omtrent de staathuishoudkunde. De heer Steyn Parvé wil een enkel uur daarvoor behouden. Maar, ik vraag het u, wat is van dat eene enkele uur, aan eene klasse gegeven, te wachten? Bestaat ook hier wederom geen gevaar dat men schijngeleerdheid, waanwijsheid aankweekt? Buitendien, als men dit vak behoudt, dan behoudt men ook de leeraars. Ik geloof dat men hier ook wel degelijk heeft te letten op het belang van de schatkist.

Wij zijn verplicht aan de maatschappij en aan ons zelven de vruchten onzer ervaring te doen kennen, opdat niet eenmaal wij, die het geweten en het niet gezegd hebben, door de publieke opinie met dubbele roeden zullen gekastijd worden. En dan zeg ik, dat niettegenstaande alles wat een kundig en ervaren scholtoezigt gedaan heeft, door voorschrift zoowel als door voorbeeld en persoonlijken invloed, het eind-examen door zijn grooten omvang voor de leerlingen van het vijfde jaar is en blijft eene onnoodige oorzaak van marteling des geestes.

Dr. VAN DE VEN, *Onze Hoogere Burgerscholen*. Door weinigen zal het ontkend worden dat de hoogere burgerschool in haar tegenwoordigen toestand niet de geschiktste inrigting is voor opleiding van onze jongens.

Het hoofdbezwaar dat tegen haar ingebracht was en naar ik meen met regt, is het groot aantal vakken.

Dr. CAMPERT, in de *Vragen des Tijds*.

2. Staatsbegroting voor het dienstjaar 1881. (Beraadslaging over de artt. 74—101 van hoofdstuk V.)

Niet alles wat een beschaafd en ontwikkeld man in het later leven noodig heeft te weten, behoeft op de school geleerd te worden. Het grootste gedeelte van de andere helft van het thans levend geslacht, de grootere meerderheid dezer Kamer is er het bewijs van.

Nog minder is het noodig dat voor datgene wat op de school onderwezen wordt, een afzonderlijk leervak met afzonderlijken leeraar bestaat. Ik geloof daarom dat er zeer vele vakken worden aangetroffen, die zeer goed gecombineerd konden worden. Ik noem voorbeelden. De cosmographie bijv. kan zeer goed vereenigd worden met de physieke aardrijkskunde. Waarom de mechanica niet vereenigd met de physica, de mineralogie met de anorganische scheikunde, de technologie met de scheikunde in het algemeen? Waarom kan de korte beschrijving van de tegenwoordige Staatsinrigting niet gegeven worden bij de geschiedenis, daar toch de leeraar in de geschiedenis de Staatsinrigting van vroegere tijlvakken bespreken moet? Het ligt juist meer en meer in de tegenwoordige rigting bij de behandeling der geschiedenis niet alleen op feiten, maar ook bijzonder het oog te vestigen op toestanden en Staatsvormen.

Niet echter alleen het aantal vakken waarin onderwezen en examenen afgelegd moet worden dient mijns inziens ingekrompen te worden, maar ook het aantal lesuren. Ik heb hier voor mij het Verslag van den Nederlandschen afgevaardigde bij het internationaal congres van de hygiëne, dat van 6 tot 12 September jl. te Turin gehouden is (prof. de Meijer te Utrecht). Ik lees daar: »De onderwijzers, die in scholen voor meer uitgebreid lager onderwijs, in de hogere burgerscholen en in gymnasia, aan de leerlingen die over dat 6 uren op de schoolbanken hebben doorgebracht, nog bovendien een hersenarbeid opleggen, waaraan te huis 3 of 4 uren van denzelfden dag moeten worden besteed, vergrijpen zich aan de lichamelijke ontwikkeling der kinderen en jongelieden en verzwakken het nageslacht". Dat is eene beschuldiging, die, als zij volkomen juist ware, ook ons zeer hard zou klinken, dat is eene vreeselijk zware beschuldiging, omdat zij moet terugvallen niet slechts op alle inrigtingen voor middelbaar onderwijs, maar ook op de grootere meerderheid van leeraren.

Ik neem aan dat in die beschuldiging eenige overdrijving schuilt, maar ik aarzel niet evenzeer met volkomen overtuiging te verklaren dat de arbeid, die tegenwoordig in den regel van jongelieden van 12 en 18 jaar gevorderd wordt te zwaar en vooral te veelzijdig is voor hunne krachten.

Ik zal de Kamer alweer niet bezig houden met het voorlezen van de verschillende citaten, die ik oorspronkelijk daarvoor bestemd had. Ik vertrouw dat de Vergadering mij wel zal gelooven, wanneer ik zeg dat ik ook hier een groot aantal bevoegde autoriteiten aan mijne zijde heb.

De heer Steyn Parvé wil dan ook het aantal lesuren voor de hogere burgerscholen terugbrengen op 32 voor elke klasse per week. Ik ga nog eene schrede verder, en zeg: 28 uren per week, vijf dagen van 5 uren per dag, bijv. van 9-12 en van 2-4 en een dag van 3 lesuren met een vrijen namiddag moeten voldoende zijn. Zoo een schoolknaap, behalve zijne 5 lesuren 's avonds nog 2 à 3 uren noodig heeft voor lessen en huiswerk, dan heeft hij zijn dag wel besteed, en meer mag van hem in redelijkheid niet gevorderd worden. Door overspanning, door overprikkeling — men vergeete het niet — schaaft men zoowel den geest als het ligchaam en kweekt men een ziekelijk, zwak, een sceptisch en bedorven geslacht, bedekt door een dun vernis van beschaving, een geslacht van menschen, die nooit in hun leven iets wat werkelijk groot en goet is zullen tot stand brengen.

Wanneer mij wordt toegegeven dat het aantal leervakken en lesuren bij eene herziening der wet moet worden ingekrompen, dan zal men mij eveneens toestemmen dat ook bij zoodanige noodzakelijke herziening het aantal leeraren zeer veilig op een lager cijfer kan worden vastgesteld. Als ik aanneem dat aan eene hogere burgerschool met 5jarigen cursus 28 lesuren gegeven worden per week, dan kom ik tot een gezamenlijk aantal van 140 per week.

Nu is mij door eigen ervaring bekend dat 20 lesuren geen overdreven inspanning van den docent vorderen. Ik

geloof dus dat een corps van 7, of wil men het zeer ruim nemen, van 8 of hoogstens 9 leeraren aan eene hogere burgerschool, waar geen parallelklassen gegeven worden, voldoende moet geacht worden. Thans is dat aantal veel aanzienlijker. Door elkander gerekend 12 à 13, bij sommige scholen nog grooter. Dat de schatkist hierbij zeer zou gebaat worden, behoeft geen betoog. Maar ik ga verder en beweer, dat bij zoodanige vermindering van het aantal leeraren, het onderwijs niet alleen geen schade zal lijden, maar veel zal verbeteren. De groote kanker van ons middelbaar onderwijs, de groote paedagogische fout, die zich daarbij telkens doet gevoelen, is het overdreven vakonderwijs, is het telkens veranderen van den leeraar in dezelfde klasse die niet meer dan een paar uren per week les geeft eene onderhoudende voordragt houdt misschien; maar de persoonlijkheid zijner leerlingen moet hem noodzakelijk vreemd blijven; als paedagoog is zijn invloed nihil.

Wanneer men de statistiek nagaat ons door de Regering overgelegd, van het aantal leeraars en leerlingen, dan blijkt dat aan vele scholen naauwelijks vijf, bij sommigen geen 4 of geen 3 leerlingen komen op een leeraar; bij alle scholen door elkander genomen bedraagt het cijfer 5 à 6 leerlingen voor iederen leeraar.

Ik aarzel niet deze verhouding hier openlijk af te keuren. Waarheid is dat bij zoodanige wijziging der wet als door mij gewenscht wordt leeraren, slechts in bezit eener enkele acte van middelbaar onderwijs, minder bruikbaar zullen zijn.

Maar ook dit beschouw ik volstrekt niet als een nadeel, maar veeleer als een voordeel van zoodanige wijziging. Men moet bij het middelbaar onderwijs mannen hebben, die niet alleen in staat zijn één enkel vak te doceren, maar mannen op de eerste plaats die eene beschaafde opvoeding genoten hebben, mannen van algemeene kennis.

Nu weet ik zeer goed dat de Minister het niet in zijne magt heeft om al die wijzigingen dadelijk in te voeren; daaraan dient vooreerst eene geheele herziening der wet vooraf te gaan, en ook wanneer deze wijziging heeft plaats gehad, dan nog zal de Minister niet op eenmaal het getal leeraren in die mate kunnen verminderen als ik hier heb aangegeven. Dit alles kan slechts langzaam geschieden, zal noodzakelijkerwijze een langen tijd van voorbereiding vorderen.

Maar men wachte dan ook niet langer dan volstrekt noodzakelijk is. Men doordringe zich wel van de waarheid dat men door de herziening van de wet op het middelbaar onderwijs uit te stellen, schade doet aan het onderwijs, schade doet aan de opvoeding en ontwikkeling van een zeer groot getal jongelieden, terwijl men de belastingplichtigen duizenden laat opbrengen, die niet alleen nutteloos worden weggeworpen, maar schade doen aan het onderwijs.

De Regering zelve heeft ons het voorbeeld van inkrimping reeds gegeven. Terwijl men aanvankelijk drie inspecteurs noodig rekende, blijkt thans, hoewel het getal hogere burgerscholen zeer is toegenomen, dat twee inspecteurs diezelfde taak even goed kunnen waarnemen.

Laten wij hopen dat de Regering op dien goeden weg zal blijven voortgaan. Het gelat hier niet eene bezuiniging van enkele of van honderden gulden, maar van duizenden en tienduizenden. Wil men die bezuiniging nog radicaler doen zijn, men verhooge het schoolgeld. Ik zou er echter niets op tegen hebben dat aan behoeftige jongelieden van buitengewonen aanleg, die zich op de lagere school bijzonder onderscheiden hebben, gratis toegang werd verleend tot de verschillende inrigtingen van middelbaar onderwijs.

Ik geloof dat reeds in enkele groote gemeenten van ons land de gelegenheid daartoe openstaat. Maar terwijl het een feit is, dat de ouders van de meeste leerlingen, die de hogere burgerscholen bezoeken, tot den gegoeden stand behooren, acht ik het bij den kolossalen druk, die het middelbaar onderwijs aan de bevolking oplegt, een onregt, dat het overgroot gedeelte op de schouders wordt gelegd van hen, die van dat onderwijs geen gebruik maken, en slechts een klein gedeelte op de schouders van de meest belanghebbenden.

Nog op andere wijze geloof ik dat aanzienlijke sommen

2. Staatsbegrooting voor het dienstjaar 1881. (Beraadslaging over de artt. 74—101 van hoofdstuk V.)

op het middelbaar onderwijs kunnen uitgespaard worden.
Ik zal daarover spreken, wanneer de artikelen daarop betrekking hebbende aan de orde zullen worden gesteld.

De heer **van Eck**: Ik wensch met een enkel woord de aandacht van den Minister te vestigen op een wensch die tot hem gerigt is. De geachte afgevaardigde uit Goes heeft ditzelfde onderwerp aangeraakt. Het is, geloof ik, hoogst wenschelijk, dat bij de uitbreiding van het middelbaar onderwijs ook gedacht worde aan een groot gedeelte, het één derde, van Zeeland, Staats-Vlaanderen. Neuzen vraagt om eene Rijksschool voor middelbaar onderwijs en eene Rijksnormaalschool tot opleiding van onderwijzers.

Ik zal de gronden die daarvoor zijn aangevoerd niet herhalen.

De Kamer kent die uit het verzoekschrift, en de Minister is er ook mede bekend. Het is dan ook, geloof ik, genoeg tot den Minister den wensch te rigten, dat hij daarop zijne aandacht vestige.

Het is mij te aangenaam dit onderwerp te mogen aanroeren, omdat het verband houdt met den wensch van de Kamer en de Regering beide; want ook in het Voorloopig Verslag heeft de Kamer er op gewezen, dat uitbreiding van het getal hoogere burgerscholen zeer wenschelijk is in het algemeen belang.

Ik begrijp dat de gelden voor deze zaak nog niet op de begrooting voor 1881 kunnen gebragt worden, zoo als gevraagd is, maar ik verzoek den Minister ten zeerste er zijne aandacht op te willen vestigen, dat aan het gedane verzoek worde voldaan.

De **Voorzitter**: Het woord is aan den heer Haffmans.

De heer **Haffmans**: Ik zie van het woord af, Mijnheer de Voorzitter.

De verdere beraadslaging wordt verdaagd tot den volgenden morgen ten elf ure.

Daarna wordt de vergadering gescheiden.

VERBETERINGEN.

In de rede van den heer *Humalda van Eysinga*, voorkomende op:

bladz. 606, kol. 1, reg. 24 v. o., staat: onze; lees: »oude»;
bladz. 667, kol. 1, reg. 13 v. b., staat: voorstellen; lees: »voorbeelden».

In de rede van den heer *van Eck*, voorkomende op
bladz. 632, kol. 1, reg. 35 v. b., staat: ter wille; lees: »niet ter wille».

In de rede van den heer *van Nispen tot Sevenaer*, voorkomende op bladz. 658, kol. 2, reg. 34 v. b., staat: uitvoerder; lees: »invoerder».

In de rede van den heer *Röell*, voorkomende op bladz. 671, kolom 1, moeten de regels 12 en 13 v. b., luidende: »Dat die behoefte ook door de Regering wordt erkend, blijkt uit het feit dat zij niet zelden — zie *Statistisch*», worden geplaatst na regel 5 v. b., en dus vóór en zich aansluitende aan regel 6.